

Pavol Zemko

OBNOVNÉ LITURGICKÉ SNAHY

1

Elektronická publikácia

Trnava, Ivona Matúšová, 2019

1.vydanie, 53 s.

ISBN 978 – 80 – 89979 – 19 - 6

¹ https://www.google.com/search?q=Druh%C3%BD+vatik%C3%A1nsky+koncil,+foto&client=firefox-b-d&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=IicMfVMiYlceBM%253A%252CKalRmCwx5WOWiM%252C_&vet=1&u sg=A14_-kQG-05oGJPg8fwbqIU9Nc11_xU75w&sa=X&ved=2ahUKEwiH6tLa9OniAhXLJpoKHbzKAJ4Q9OEwB3oECAAOB#g#imgre=OZavDrZvxAPI9M:&vet=1

Úvod

Zvyčajne sa snahy o obnovu liturgie nazývajú „*liturgickým hnutím*“, avšak tento názov sa väčšinou používa o liturgických obnovných snahách 20. stor. (od sv. Pia X.), alebo 19. stor. (od abbé Guérangera, zosn. 1875), napr. francúzskym historikom liturgického hnutia O. Rousseauom.

Pretože pokusy obnoviť liturgiu siahajú na katolíckej strane až do obdobia reformácie, používame radšej súhrnný názov „*snahy o obnovu liturgie*“.²

Od dejín týchto snáh je treba rozlíšiť dejiny samostatnej liturgie. Dejiny liturgie sledujú zmeny, aké sa udiali v liturgii v priebehu času, dejiny liturgického hnutia nás oboznamujú s návrhmi a pokusmi tieto návrhy na obnovu liturgie presadiť.³

„*Snahou o obnovu liturgie*“ rozumieme:

- a) úsilie určitej skupiny ľudí, ktoré v nejakej miere vyvolalo odozvu v praxi.
(Nehovoríme tu teda o návrhoch jednotlivca, ktoré nevyvolali žiadne hnutie, pretože zostali len na papieri)
- b) hnutia, ktoré zostávajú na pôde katolíckej cirkvi.
- c) hnutia, ktoré liturgia považuje za verejnú bohoslužbu cirkvi v rámci vtedy bežného pojmu cirkvi.
- d) snahu o činnú, spoločnú a uvedomelú účasť ľudu na bohoslužbách, a to preto,
- e) aby znovu dosiahla ten význam v kresťanskom živote a v cirkevnej praxi, aký si právom zasluguje.⁴

² Porov. KLEMENT, M. – ZEMKO, P. 2017. *Snahy o obnovu liturgie*. Trnava: Vydavateľstvo Ivona Matúšová, 2017, 47 s. Elektronická publikácia. ISBN 978 – 80 – 89413 – 74 – 4.

³ Porov. BRADÁČ, J. 1972. *Věda o liturgii*. Olomouc: CMBF Praha, pobočka Olomouc, 1972, s. 47.

⁴ Porov. FISCHER, B. 1965. Die katholische liturgische bewegung des 20. Jahrhunderts. In: *St. Hedwigsblatt*, roč. XII. (1965), č. 29 - 31.

Porov. KOLBE, F. 1964. Die liturgische Bewegung (Der Christ in der Welt 9, 4). In: *Aschaffenburg*, 1964.

Snahy o „obnovu liturgie“ vo svete⁵

Presvedčenie, že liturgia je „vykonávanie kňazského úradu Ježiša Krista“ a jej slávenie že je dielom „Krista kňaza i jeho tela, to jest cirkvi“⁶ stojí na konci dlhého vývoja a snáh o obnovu liturgie trvajúcich niekoľko storočí. Prečo sa vlastne usilovalo o obnovu liturgie? Neslávila sa? Neboli liturgické slávnosti ľuďom hojne navštevované? Ešte dnes počujeme tieto otázky.

Od reformácie pribúda na katolíckej strane mužov, ktorí študujú, ako slávila rímska cirkev liturgiu v staroveku, a snaží sa umožniť vo svojej dobe ľudu uvedomelú a činnú účasť na liturgii a vybojovať jej v cirkevnej praxi i v kresťanskom živote popredné miesto, aké jej právom náleží. Ak vyjdeme z nedávnej doby krátko pred *Druhým vatikánskym koncilom*, stála v ceste týmto snahám o obnovu liturgie, tzv. „liturgickému hnutiu“, strnulosť a príliš vonkajšie chápanie liturgie. Od *Tridentu* je liturgia strnulá, jej vývoj na tristo rokov skamenel: všetko je určené do najmenších podrobností tzv. rubrikami (tlačenými v liturgických knihách červeným; odtiaľ tiež názov: rubrika; ruber znamená červený), predpismi zaväzujúcimi pod hriechom. Všetko je centrálné riadené a kontrolované rímskou kongregáciou rituálov, takže liturgia latinského obradu je na celom svete do posledného slova a gesta uniformná. Niet divu, že liturgia bola považovaná za súhrn vonkajších ceremónií a liturgicko - právnych predpisov, a to prakticky ešte v nedávnej dobe, kedy proti takým názorom vystúpil Pius XII. encyklikou *Mediator Dei*.⁷ Svedkom príliš právneho a moralistického poňatia liturgie sú ešte nedávne rímske výnosy, ktoré prijímajú „definíciu“ liturgie ako „*cultus publicus*“, t.j. verejné bohopocty cirkvi, ako ich vyslovil *CIC*

Porov. ROUSSEAU, O. 1945. *Histoire du mouvement liturgique (Lex orandi)*, Paris 1945.

Porov. TRAPP, W. 1940. *Vorgeschichte und Ursprung der Liturgischen Bewegung*, Regensburg, 1940.

Porov. UČEŇ, A. 1967. *Liturgické hnutí*. In: Brno, 1967 (netlačená dizertácia)

⁵ Porov. POKORNÝ, L. a kol. 1976. *Obnovená liturgie*, ČKCH, Praha 1976, s. 16 – 24.

⁶ Porov. *Sacrosanctum concilium*, 7.

⁷ Porov. *Mediator Dei*, 25.

v kánone 1256. Do *Druhého vatikánskeho koncilu* bol kult synonymom pre liturgiu, je následkom scholastického rozdelenia látky: traktáty o sviatostiach zaradili scholastici do dogmatiky, kult morálky (ako úkon čnosti nábožnosti, pridruženej k spravodlivosti), takže sa liturgia chápala len ako „*povinná bohopocta*“, ako úradná povinnosť, ktorú liturg splní čo najpresnejším „*persolvovaním*“, t.j. odbavením. Ale liturgia nie je len kult – bohopocta, ale i sprostredkovaním spásy. Boh zostupuje k človekovi svojím slovom a sviatosťou (lína objektívna, soterická) a človek vystupuje k Bohu modlitbou a obetou (lína subjektívna, latreutická). Liturgia nie je iba kultom, dokonca nie je kultom na prvom mieste. V ekonómii spásy je vždy Boh tým, kto jedná prvý. K tomu, aby mohol niekto Boha uctievať, musí byť ponúknutý milosťou. V liturgii má prednosť línia spásna, soterická – zostupná. To je vyjadrené už v koncilovom popise liturgie: ňou sa pôsobí „*posvätenie človeka*“ a v nej sa „*vykonáva verejná bohopocta*“. ⁸

Druhým dôvodom, prečo sa usilovalo o obnovu liturgie, bolo to, aby sa opäť vrátila do rúk ľudu. Ešte za sv. Gregora Veľkého (+ 604) slávil klérus a veriaci, každý konal to, čo vyplývalo z jeho účasti na Kristovom kňazstve. Hierarchistickí liturgici bohoslužbe predsedali, ľud sa modlitbou, spevom a úkonmi do nej zapájal na tých miestach, ktoré mu náležali; bolo to jedno bohoslužobné spoločenstvo, vytvárané tromi kryštalizačnými bodmi:

1. zrozumiteľným bohoslužobným jazykom
2. hlasným a verejným prednesom všetkých textov
3. rozdelením úloh.

Zhruba od 8. storočia sa to zmenilo. Prvý komunikačný prvok bohoslužobného zhromaždenia, zrozumiteľný jazyk, bol vyradený, akonáhle rímska liturgia prekročila Alpy a bola slávená medzi Galmi, Germánmi a Slovanmi. Ľud latinčine nerozumel, preto nemohol

⁸ Porov. *Sacrosanctum concilium*, 7.

prejaviť napríklad pri omši svoju účasť spevmi, aklamáciami, ktoré mu náležali. Namiesto neho fungoval zbor klerikov, ľud pri liturgii onemel. Aby sa nejako zamestnal, bolo mu vštepované, aby sa pomocou alegorického výkladu liturgie pokúšal byť na liturgii zbožne prítomný. To viedlo k povážlivému zjavu: k dvojkoľajnej zbožnosti pri liturgii: po jednej beží liturgická zbožnosť celebrantov a prisluhujúcich klerikov, po druhej zbožnosť ľudu, ktorý sa sýti, ako ani inak nemohlo byť, okrajovými prvkami, nie príliš súvisiacimi s bohoslužobným dejom (napr. rozjímaním o horkom utrpení Pána). Miesto toho, aby sa ľud modlil liturgiu, modlí sa pri príležitosti liturgie a to, pokiaľ ide o omšu, vedie k osudnej vzdialenosti od ústredného tajomstva eucharistie ako obety a hostiny, v ktorej Kristus sprítomňuje svoje vykupiteľské dielo a spolu so svojím tajomným telom vzdáva Otcovi vd'aku, zmier a prosbu. Skôr bola samozrejmä účasť na eucharistickej hostine, ale zvýšenie úcty k nej viedlo k poklesu svätých prijímaní, až musela cirkevná autorita stanoviť ako minimum prijímať raz za rok. Vznikom súkromnej omše, tichého recitovania kánonu, a v dôsledku toho i súkromných modlitieb kňaza pri omši, sa vyradil druhý a tretí komunikačný prvok: práve podstatnú časť omše, eucharistickú modlitbu, ľud nepočul a nemohol sa jej teda účastniť, aj keby latinčine rozumel. To viedlo k zdôrazneniu postavenia celebranta, ktorý jediný mal konsekračnú moc, k sústredeniu všetkých funkcií nižších služobníkov (lektora, kantora, diakona) v jeho osobe (výnimkou bol miništrant). Liturgia sa stala výlučnou vecou kňazov a klerikov. Tento stav trval od stredoveku aj cez baroko a osvietenstvo v podstate až do modernej doby a bol stálym podnetom reformných snáh tých, ktorí chceli liturgiu obnoviť.

Už pol storočia pred Lutherovým vystúpením boli na katolíckej strane vydávané modlitebné knižky s čiastočným prekladom omšového poriadku v nemčine. Úplný misál pre ľud vyšiel v Bazilei roku 1514 a v roku 1529 vydáva Christophorus Flurheyem nový text nemeckého misálu.

Dekan kolegiátnej kapituly v Budyšine Johann Leisentritt (1527 - 1586) žiada v niekoľkých spisoch aktívnu účasť ľudu na omši, hlavne spevom, a na ten účel vydal dvojdielny kancionál. Georg Witzel (1501 - 1573) sa snažil čeliť protestantizmu vydaním nemeckého žaltára (Mohuč, 1550), laického misálu (Kolín, 1545), breviára a čiastočného rituálu, všetko v nemeckom jazyku.

V 17. a 18. storočí vzniká vo Francúzsku v benediktínskej maurinskej kongregácii vedecké hnutie, ktoré sa zameriavalo predovšetkým na štúdium a vydávanie prameňov liturgie. Jean Mabillon (1632 – 1707) publikuje pramene galskej liturgie a prvé vydanie rímskych *Ordines*. Edmond Marténe (1654 - 1739) vynikol pramennou edíciou *De antiquis Ecclesiae Ritibus* (Rouen, 1702). V tej dobe prekladá misál pre ľud do francúzštiny Voisin (1660), Letourneux 1680 vydáva knihu, ako sa najlepšie zúčastňovať na omši, spis o pôstnej dobe a šesťzväzkové dielo o liturgickom roku.

Umiernené krídlo katolíckych osvietencov sa snažilo dosiahnuť zjednodušenie liturgie, jej väčšej zrozumiteľnosti a činnej účasti ľudu, zvlášť pomocou piesní, zavedením materského jazyka aspoň do niektorých častí liturgie, a častého svätého prijímania. O to usiloval Ignác H. Wesenberg (†1860), Johan Baptist Hirscher (1788 – 1865) a profesor pastorálky v Litoměřiciach Antonín Vojtěch Hnojek (1799 – 1866), ktorý predložil dva návrhy na reformu liturgie, z ktorých druhý ráta so zavedením materskej reči do tých častí, ktoré sa týkajú ľudu, t.j. do ordinária omše, čo by ľud spieval. Namiesto propria nech ľud spieva vhodnú pieseň, oltár nech je obrátený k ľudu, okolo nech stoja sviece a dve ambóny, v pozadí presbytéria svätostánok, vybavený krížom.

Najdôležitejším činom katolíckej reštaurácie bolo obnovenie starých benediktínskych kláštorov, kde sa mala liturgia vedecky skúmať a čo najpresnejšie sláviť. Znovuobjaviteľom krásy rímskej

liturgie bol benediktínsky opát **Prosper Guéranger** (1805 – 1875), ktorý založil v r. 1837 vo Francúzsku kláštor v Solesmes, odkiaľ vychádzali podnety k „*archeologickému obdobiu liturgického hnutia*“, t.j. k štúdiu prameňov liturgie. Tu vydáva Louis Duchesne klasické dejiny liturgie do Karlovcov: *Origines du culte chrétien* (1888) – *Pôvod kresťanského kultu*. Jeho spolubrat Pierre Battifol sa zaoberal históriou rímskeho breviára, Ulysse Chevalier liturgickou poéziou v stredoveku. Najvýznamnejším dielom solesmeských mníchov bolo štúdium klasického obdobia gregoriánskeho chorálu a príprava typického vatikánskeho vydania týchto melódií (1904). Guéranger videl vrcholné obdobie liturgie v stredoveku, avšak už jeho spolubrat F. Cabrol, ktorý napísal v roku 1906 dielo o pôvode liturgie a od roku 1903 vydával monumentálny liturgický slovník, spoznal, že jej vrchol leží v kresťanskej antike.

Podľa francúzskeho vzoru založili v Nemecku bratia Maurus a Placidus Wolteroví benediktínske opátstvo v Bourone (1863); odtiaľ sa šírili nové odnože do Belgicka a Nemecka (napr. Maria Laach 1892). Bueronská Kongregácia je známa krásou mníšskej liturgie, bádáním v chorále a vytvorením nového „*sakrálneho*“ štýlu v maliarstve a umeleckých remeslách. Tu tiež vydáva Anselm Schott svoj latinsko - nemecký misál pre ľud (1884), ktorý mnohým prispel k poznaniu rímskej liturgie.

Chybou obrodného hnutia katolíckej reštaurácie bolo, že návratom do stredoveku nielenže neobnovilo liturgiu v jej vrcholnej a čistej forme, ale že ju nevrátilo do rúk ľudu. Ľud sa mal pri liturgii správať ako pozorný a zbožný pozorovateľ dôstojného, ale tajomného mystéria, ktorému sa mal koríť; ale nie snažiť sa mu porozumieť alebo sa na ňom dokonca činne podieľať.

Vo vlastnom zmysle hovoríme o **liturgickom hnutí** až od začiatku 20. storočia, pretože vďaka svojmu pastoračnému zameraniu

uchvacuje stále väčšie vrstvy kňazov i veriacich a svojimi vedeckými objavmi pripravuje cestu k reforme liturgie cirkevnou autoritou.

Od prelomu storočia do prvej svetovej vojny hrali významnú úlohu charizmatiké popudy a osobné zaujatie pre obnovu liturgie a jej realizáciu u niektorých osobností, z ktorých na prvom mieste stojí **sv. Pius X.** (1832 –1914), ktorý svojím požiadavkám „*aktívnu účasťou*“ veriacich na slávanej liturgii ako prameni obnovy kresťanského ducha⁹ položil základ pastorálno - liturgickému hnutiu. Prostriedkom k podnieteniu aktívnej účasti ľudu bolo podľa sv. pápeža zavedenie gregoriánskeho chorálu medzi veriacimi, časté ba denné sväté prijímanie a obnova biblických štúdií, aby boli kňazi schopní lepšie konať „*službu Božieho slova*“. Preto vydáva rad reformných dekrétov. Ale pre jeho dobu je príznačné, že žiadny z nich nebol chápaný ako reforma liturgie. Napriek tomu charizmatiký popud Pia X. dať veriacim v liturgii prameň pravej zbožnosti a prestrieť im lepšie stôl eucharistie a Božieho slova robí z neho právom priekopníka liturgického hnutia, ktorého heslom od jeho dôb bolo „*Písmo a liturgia*“.

Prvým „demokratom“ medzi aristokratmi liturgie – benediktínmi – bol **Lambert Beauduin** (1873 – 1960), sám benediktín z lovanského kláštora Mont César. Už ako novic jasnozrivo povedal, že veriaci musia liturgii rozumieť. Na dni katolíkov v Mníchove 1909 vystúpil v prospech obnovy liturgie a žiadal, aby sa ľuďom dal do ruky liturgický text, aby sa mohli modliť liturgiu a nie modliť sa pri nej. Tým zahájil epochu pastorálne liturgického hnutia, pretože hneď začal s vydávaním ľudového misálu, časopisu pre otázky liturgie a pastorácie a s liturgickým apoštolátom medzi kňazstvom.

Neúnavná, na praktické otázky obnovy zameraná Beauduinova práca niesla ovocie: liturgické hnutie sa rýchlo šírilo v Belgicku

⁹ Porov. PIUS X. 1903. *Motu proprio Tra le Sollecitudini*, 23.11.1903.

a Holandsku, hlavne medzi prostými kňazmi a laikmi, zatiaľ čo hnutie vychádzajúce z porýnskeho benediktínskeho kláštora beuronskej kongregácie Maria Laach sa šíri hlavne medzi laickou inteligenciou a akademickými združeniami v Nemecku. Pre toto hnutie sú príznačné dve veci: liturgia v doterajšej podobe, ale slávená s s najväčšou možnou presnosťou a hĺbkou, a teologické i historické bádanie o pôvode a zmysle liturgie a jej foriem. Pod iniciatívnym opátom Ildefonsom Herwegenom vydáva kláštor bohaté plody: vedecké práce Kuniberta Mohlberga ¹⁰, Odo Casela (teológia liturgie) a časopis vysokej vedeckej kvality, venovaný liturgicko - historickým štúdiám. ¹¹ Bez marialachskeho bádania by pastorálno - liturgické hnutie nemalo solídny základ ani výsledky.

Po prvej svetovej vojne našlo pastorálne liturgické hnutie svojho vynikajúceho pedagóga a propagátora hlavne medzi akademickou mládežou v **Romanovi Gurdinim** (1885 – 1968). Guardini si nekladie otázku, ako musí vyzerat' liturgia, aby ju mohol uskutočniť moderný človek, ale ako sa musí človek a spoločnosť premeniť, aby ju právom mohli sláviť. A to je otázka výchovy. Hoci Guardini vyšiel z okruhu marialachskeho, smeroval všetkým svojím úsilím k „*demokratizácii*“ liturgie v pravom zmysle: Liturgia nie je v podstate náboženstvom vzdelancov, ale náboženstvom ľudu. Príznačné pre jeho pedagogické snahy je, že jeho pravá knižka po vojne nesie názov „*Vom Geist der Liturgie*“ – *O duchu liturgie*. Budiť tohto ducha liturgie, ktorý oživuje i tradičné formy a je schopný vytvárať nové, bolo jeho celoživotným zámerom.

Že sa pastorálno - liturgické hnutie rozšírilo medzi široké vrstvy ľudu a kňazstva, a to nielen v nemecky hovoriacich krajinách, je zásluhou klosterneuburského augustiniána, rodáka z Olomouca – Nových Sadov, **Pia Parsch** (1884 – 1954) a jeho liturgického

¹⁰ Hlavne moderná edícia liturgických prameňov.

¹¹ *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft*- ročenka pre vedu o liturgii od r. 1921.

apoštolátu. Ten robí liturgické deje všetkým pochopiteľnými. Parsch nebol teoretik, ale praktik a jeho genialita bola v tom, že tisíckami spôsobov vedel propagovať jednu myšlienku: aktívna účasť ľudu na liturgii pri zachovaní všetkých platných predpisov. Preto zavádza (1922) „*recitovanú omšu*“, pri ktorej lektor čítal v materskom jazyku, čo kňaz čítal latinsky (s výnimkou kánonu), ľud recitoval premenlivé časti, *Glória* a *Krédo* a v materskom jazyku v jednoduchej forme spieval *Kyrie*, *Sanktus* a *Agnus*. Pretože táto forma bola pre prostý ľud príliš zložitá, našiel inú formu, tzv. „*zborovú omšu*“ (Betsingmesse), v ktorej ľud namiesto propria spieval pieseň a ordinárium jednoduchou vžitou melódiou, recitoval apoštolské *Verím*, modlitby k príprave darov, anamnézu a Otčenáš. Lektor čítal predsednícke modlitby súčasne s kňazom v ľudovej reči a tiež epištolu a evanjelium. Na latinské výzvy kňaza odpovedal ľud latinsky. Táto forma prerazila na viedenskom dni katolíkov 1933, kedy bez dlhých príprav 200 000 prítomných ju slávila tak, že táto spoločne slávená omša prenikla do všetkých zemí i do misií. Okrem týchto spôsobov zaviedol Parsch ešte ľudovú chorálnu omšu, kde sa namiesto latinského chorálu spieval nemecký chorál s gregoriánskymi prvkami. Aby ľud liturgii porozumel, vydáva Parsch najprv omšové texty v zošitoch podľa vzoru Beaudina, týždenník „*Lebe mit der Kirche*“ (*Ži s cirkvou*) a nespočetné brožúrky liturgických pobožností, misálik, žaltár a sprievodcu liturgickým rokom „*Das Jahr der Heiles*“ (1923). Pre kňazov a laikov vydáva časopis „*Bibel und Liturgie*“ (1926), výklad omše „*Messerklärung*“ a svoju najpôsobivejšiu knihu „*Volksliturgie*“, v ktorej zhrnul svoje články a prednášky o zmysle svojho liturgického apoštolátu a jeho prostriedkoch. Ale Parsch sa nevyčerpal len tlačovým apoštolátom (jeho letáky, brožúry dosahovali mnohomiliónového nákladu), aj jemu išlo o ducha liturgie: Snažíme sa najskôr vdýchnuť ducha... potom si tento duch už telo nájde. Preto mu nešlo o revolúciu proti platnému liturgickému poriadku, vedel, že kde bude duch, tam sa nevyhovujúce formy zmenia samy. Proti početným nepriateľom a nepriaznivým

okolnostiam bojoval vytrvalo, „s pokojnou neústupnosťou“. Tou metódou dosiahol na pastoračne - liturgickom úseku čo nikto iný. Spoločne slávená liturgia sa stala záležitosťou mnohých farností a diecéz, i mimo Rakúsko. Že „aktívna účasť“ je vyčerpávajúcou skratkou konštitúcie o liturgii *Druhého vatikánskeho koncilu*, je predovšetkým dielom Parschovým.

Zatiaľ bolo liturgické hnutie stále viac - menej podnikom jednotlivcov, ktorí museli nezriedka znášať podozrivosť a výčitky nadriadených cirkevných orgánov. To sa zmenilo zásahom **Pia XII.**, keď vydal 20. novembra 1947 encykliku „*Mediator Dei*“ o posvätnéj liturgii. Tým dosahuje liturgické hnutie svojho najväčšieho úspechu: dáva podnet k autoritatívnej reforme liturgie. V encyklike hovorí Pius XII. svoje autoritatívne *áno* ku všetkým požiadavkám liturgického hnutia: liturgia nie je záležitosťou len kňazskej vrstvy, ale i veriacich,¹² ktorí sa jej majú zúčastňovať činne,¹³ aklamáciami, spevom alebo recitáciou textov.¹⁴ *Liturgické hnutie* má byť podporované biskupmi pomocou diecéznych liturgických komisií¹⁵. Tu nastáva historický prelom: liturgické hnutie nie je už hnutím „zdola“, ale vecou hierarchie, ktorá má prispieť k obnove liturgie svojimi podnetmi a vodcovskou úlohou. Tú iniciatívu prejavil Rím už v r. 1945, kedy Pius XII. schvaľuje nový latinský preklad žalmov pre liturgickú potrebu; po vydaní encykliky vyhovuje Pius XII. želaniu zaviesť materinský jazyk do rituálov v misiách i s potrebnou adaptáciou miestnym pomerom. V západnom svete, pokiaľ sa to už nestalo, boli rýchlo schválené rituály v materskom jazyku. Ale za tohoto pápeža sa uskutočnila aj priama obnova rímskeho obradu: V roku 1951 sa znovu zavádza veľkonočná vigília s použitím pôvodného obradu a v roku 1955 je reformovaný celý Svätý týždeň. Okrem toho vydáva Pius XII. smernice o liturgickej hudbe (1955), kde sa pripúšťa ľudový spev i pri

¹² Porov. PIUS XII. *Mediator Dei*, 20, 22.

¹³ Porov. *Tamže*, 79.

¹⁴ Porov. *Tamže*, 104.

¹⁵ Porov. *Tamže*, 108; 184 – 200.

slávanej omši, smernice o zmiernenie eucharistického pôstu (1953), o večerných omšiach a inštrukcie o posvätnnej hudbe a liturgii (1958), kde sa žiada aktívna účasť ľudu, ale nepripúšťa sa, aby ľud doslovný liturgický text recitoval alebo spieval v ľudovej reči.

Teraz už bolo zrejmé, že sa v cirkvi presadila potreba obnovy liturgie, ktorej rozsah aj spôsoby formovali v posledných rokoch pred koncilom liturgické strediská a inštitúty (napr. v Trevíri, založený roku 1947), medzinárodné liturgické študijné dni a kongresy (najdôležitejší bol v Assisi r. 1956), kde sa vyslovovali požiadavky, ktoré na koncile boli predmetom jednaní.¹⁶

¹⁶ Porov. POKORNÝ, L. A KOL., *Obnovená liturgie*, ČKCH, Praha 1976, s. 16 – 24.

Romano Guardini (1885 – 1968)¹⁷

18

Romano Guardini zaujíma čestné miesto v modernej teológii a v duchovnej spisbe. Patrí k hlavným predstaviteľom európskeho katolíckeho myslenia nášho storočia. Preto dostal aj meno „*cirkevný Otec dvadsiateho storočia*“.

Po prvej svetovej vojne stál s Petrom Lippertom, SJ na čele mladého katolíckeho Nemecka. Lippert zomrel roku 1936; Guardini sa dožil vysokého veku. Prežil druhú svetovú vojnu a stal sa duchovným vodcom európskeho človeka aj v úplne novej povojnovej situácii.

Guardini pochádzal z Talianska, ale pôsobil v Nemecku. Narodil sa 17. februára 1885 v dedinke Isola Vicentina, neďaleko severotalianskeho mesta Verona. Od detstva vyrástol v nemeckom prostredí, kam sa jeho rodina presťahovala. Často však chodil do svojho rodiska. Keď tam roku 1963 prijal čestné občianstvo, medziiným povedal: „*Moje myšlienky skoro vždy skrsli tu, pod stromami nášho parku v Isole. Tu sa zrodili a dozrievali. Pod nimi*

¹⁷ Porov. https://sk.wikipedia.org/wiki/Romano_Guardini

¹⁸ <https://www.ebay.com/itm/Specimen-Germany-Sc1435-Theologist-Romano-Guardini-1885-1968-/264257210018?oid=264213315737>

som sa prechádzal, pohrúžený do myšlienok. Výťažok som potom preniesol na písací stôl, aby som zasa vyšiel a ďalej meditoval. Nepokladajte tento vzťah iba za akúsi ozdobnú náhodnosť. Naozaj v tom väzí súvis. Strom so svojou výškou, tvarom, s krásnou rozmanitosťou foriem, tichým životom a pokojnou prítomnosťou zvláštnym spôsobom súvisí s duchom človeka, s jeho myšlienkovým a citovým životom.“¹⁹

Jeho otec bol talianskym konzulom v západnom Nemecku v meste Mohuči. Tam mladý Roman získal prvé školské vzdelanie. Po maturite začal študovať prírodné vedy v Bonne. Čoskoro sa však rozhodol pre kňazské povolanie. Bohoslovecké štúdiá si vykonal v Mohuči, kde bol roku 1910 vysvätený za kňaza.

Jeho dielo²⁰ sa rozvíjalo a plnilo životnú úlohu v nemeckom duchovnom prostredí. Akoby však bol predurčený a povoláný utvoriť syntézu pochmúrneho germánskeho severu a slnečného Talianska. Nielen jeho myslenie, ale aj jeho osobitný jazyk je prejavom tejto syntézy.

Po prvej svetovej vojne sa Guardini ako kňaz úplne venoval nemeckému mládežníckemu hnutiu. Stal sa duchovným otcom nemeckej katolíckej mládeže, stýkal sa s ňou v kostole, na univerzitách, na voľne organizovaných stretnutiach a na duchovných cvičeniach. Išlo o náboženskú obrodu mladých ľudí, zvlášť účasťou na Eucharistii, čo sa potom malo odzrkadľovať v ich každodennom živote.

Okolo Guardiniho sa začali združovať mladí nemeckí katolícki intelektuáli. Stali sa kvasom, z ktorého sa zrodila celá generačná

¹⁹ Porov. SENČÍK, Š. 1998. *Svedkovia našich čias*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 88 – 100.

²⁰ Porov. *Zborník prednášok o Romanovi Guardinim*. 1996. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška pre ÚSKI Bratislava 1996.

skupina. Guardini bol ich učiteľom, vychovávateľom a duchovným vodcom. Venoval im svoj spis *Briefe über Selbstbildung* (*Listy o samovýchove*). Podarilo sa mu kúpiť starý zámok Rothenfels, ktorý sa stal ich strediskom. Tam sa poriadali povestné *Werkwochen*, celonemecké schôdze katolíckej elity.

Guardini bol presvedčený, že opravdivá duchovná obnova je možná iba v cirkvi, ktorú Kristus založil na to, aby duchovne živila jednotlivcov i celú ľudskú spoločnosť. Veľkou udalosťou bolo vydanie prednášok pod názvom *Vom Sinn der Kirche* (O zmysle Cirkvi). V tejto knihe vyslovil vetu, ktorá charakterizovala povojnovú dobu: „*Cirkev sa prebúdzá v dušiach.*“ Guardini jasne videl, že prístup k Otcovi sa uskutočňuje nie individuálne, ale cez Krista, ku ktorému sa dostávame prostredníctvom Cirkvi a Ducha Svätého. Možno povedať, že Guardini povojnovému ľudstvu odhalil zmysel Cirkvi touto malou, ale obsahom hlbokou knihou.

Vlastnou oblasťou Guardiniho diela a myšlienkového sveta bola od samých začiatkov liturgia. Popri Herwegenovi, Jungmannovi a Parschovi bol Guardini najväčším pripravovateľom jej cesty k *Druhému vatikánskemu koncilu*. Vo viacerých knihách vysvetľoval jej ducha a význam, najmä v dielach: *Ecclesia orans*, *Vorschule des Betens*, *Vom Beten*, *Das Gebet des Herrn*, *Kreuzweg des Herrn*, *Wort und Wahrheit*, *Vom heiligen Opfermahl*, *Von heiligen Zeichen*.

Guardini vyslovil požiadavku ustavičného vzdelávania veriacich v liturgických otázkach, aby boli dobre pripravení na spoločné bohoslužby. Mal pred očami výrok, ktorý sa pripisuje sv. Piovi X.: „*Nekonajme si vlastné modlitby cez sv. omšu, ale radšej sa spoločne modlime sv. omšu.*“ Usiloval sa zapojiť do liturgického diania celého človeka s telom i dušou a jednotlivcov začleniť do spoločenstva veriacich. Guardiniho možno právom nazvať priekopníkom liturgickej obnovy, ktorý pripravoval cestu koncilu. Jeho vychovávateľské diela

inšpirovala veľká láska k mladým ľuďom a snaha im porozumieť, lebo zvlášť oni potrebujú pomoc pri hľadaní pravdy a zmyslu života. Keď prednášal, posluchárne boli vždy preplnené mladými ľuďmi, ktorí ho s napätím počúvali. Guardini vedel majstrovsky formulovať svoje myšlienky. Jeho prednášky boli preniknuté pevným presvedčením, že ľudské poznanie sa dá uskutočniť iba v slobodnom ovzduší. Pravda a sloboda sa navzájom podnecujú a osudovo spájajú. Pravda sa sprostredkuje dialógom, v ktorom sa stáva ľudskou a vytvára ovzdušie dôvery a istoty.

„*Dialóg bol silnou zbraňou v Guardiniho rukách,*“ píše Dr. Štefan Vargaš. Slúžil mu ako nástroj odhaľovania pravdy a hľadania zmyslu života. Aj jeho početné spisy vyrástli z dialógu. Sú ovocím živého slova. Hovoreným i písaným slovom vplýval na duchovný rast svojich poslucháčov i čitateľov. Sprostredkoval im vlastný myšlienkový svet, pričom bol vždy ohľaduplný, diskrétny, nikdy sa nenanucoval, ale rešpektoval slobodu druhých. Dôstojnosť človeka a ľudskú slobodu považoval za nedotknuteľné práva. Svoje myšlienky predkladal takou formou, že sa účinne dotkli vnútra adresáta. Jeho blahodarný vplyv na človeka nezasahovali tých, čo boli v Cirkvi, ale aj ľudí mimo Cirkvi, ako boli agnosticci, skeptici a neveriaci. Teda aj u tých, čo stáli bokom, našla živú ozvenu Guardiniho « náboženská filozofia » a « kresťanský svetonázor », ako sa oficiálne nazývali jeho učebné predmety na univerzitách. Treba však zdôrazniť, že Guardini svojim poslucháčom a čitateľom vždy podával plnú a neskrátenú kresťanskú pravdu. Nerobil nijaké ústupky, keď išlo o základné otázky viery, ani nezmenšoval náročné Kristovo poslanstvo kríža a kresťanského utrpenia... Známa je jeho láska k Biblii. V Božom zjavení videl jedinú a správnu mieru pre teologické bádania, a preto pri vysvetľovaní kresťanskej viery, liturgie a modlitby vždy siahol po tomto prameni. Pre teologické bádanie nie je smerodajná ľudská špekulácia, ale jedine Ježiš Kristus... V jednom ďakovnom liste pápežovi Pavlovi VI. medziiným napísal: „*To, čo môže moderného*

človeka presvedčiť, nie je historické ani psychologické, ani modernizované kresťanstvo, ale jedine neochudobnené, neskrátené, neporušené a celkom zachované Božie zjavenie. Prirodzene, úlohou teológov je dať do súvisu Božie zjavenie s potrebami a problémami našej doby. Teda o čo má dnešný človek záujem a čo chce počuť, to je evanjelium v úplne čistej podobe.“²¹

Gravitačným bodom Guardiniho života a sveta bol Ježiš Kristus, jeho osoba a dielo. Napísal o ňom knihu, ktorej dal názov *Der Herr (Pán)*. To je jeho najväčšie a najdôležitejšie dielo. Vybrané kapitoly z neho preložil do slovenčiny Dr. Ivan Marianov. (Vydali ho Slovenskí jezuiti v Kanade r. 1970.)

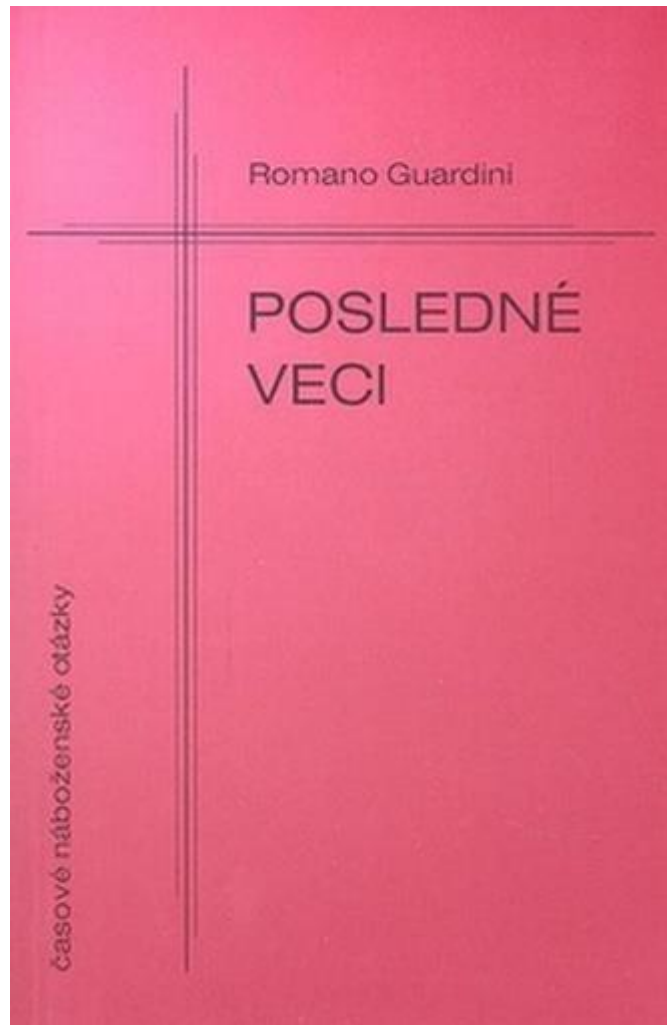
„Tieto úvahy si nerobia nárok na úplnosť,“ píše Guardini v predslove. *„Nie sú to vedecké rozpravy, ani história, ani teológia, ale duchovné preslovy, ktoré som mal po štyri roky pri nedeľných bohoslužbách a chcú, podľa možnosti, iba vyplniť poslanie, ktoré dal sám Pán: hlásať Krista, jeho posolstvo a jeho skutky...“*

V súvisi s týmto dielom autor odkazuje na tri ďalšie svoje spisy o podstate kresťanstva a o zjavení: *Das Wesen des Christentums (Podstata kresťanstva)*, *Die Offenbarung (Zjavenie)* a *Die menschliche Wirklichkeit des Herrn (Ľudská skutočnosť Pána)*.

Dielo *Pán* Guardini venoval „*peregrinantibus et iter agentibus*“, pútnikom na ceste do večnosti. Aj Druhý vatikánsky koncil nazýva Kristovu Cirkev « putujúcou Cirkvou », zdôrazňujúc eschatologický aspekt kresťanstva. V Nemecku vyšla táto kniha v dvadsiatich vydaniach.

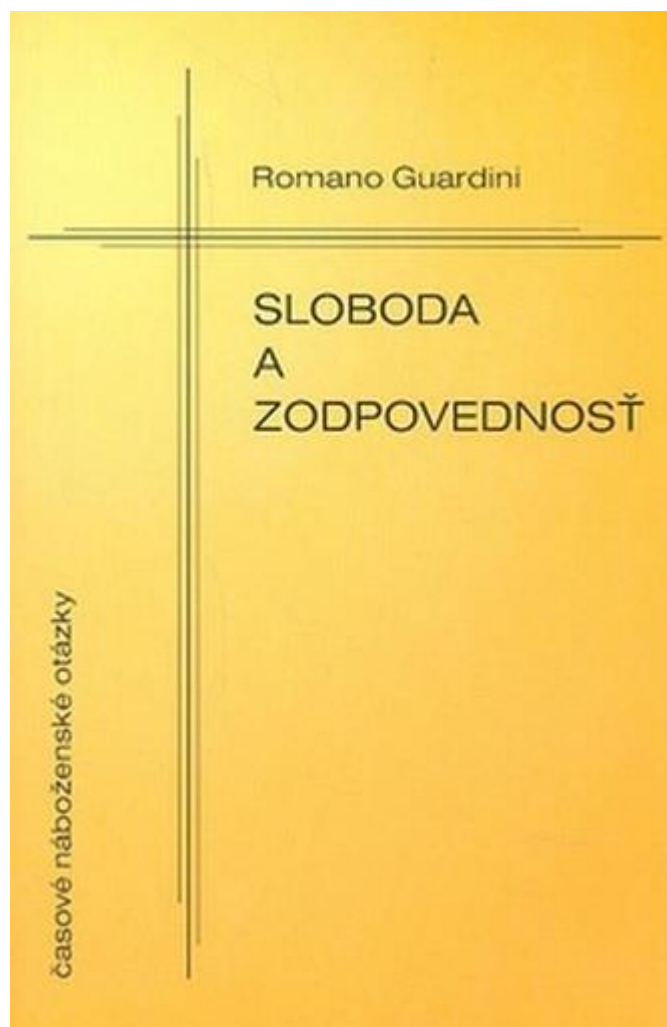
²¹ Porov. VRAGAŠ, Š. Romano Guardini. Sto rokov od jeho narodenia. In: *Svedectvo viery* 3, s. 418.

Guardini napísal vyše dvesto prác, ktoré boli preložené do viacerých európskych jazykov. Vyšli v stotisícových nákladoch a rozšírili sa po celom svete. Spomeňme aspoň niektoré: *Vom Geist der Liturgie* (O duchu liturgie), *Liturgische Bildung* (Liturgická výchova), *Von heiligen Zeichen* (O svätých znakoch), *Besinnung von der Feiern der heiligen Messe* (Zamyslenie sa nad slávením sv. omše). Z jeho teologických spisov najznámejšie sú: *Vom Sinn der Kirche* (o zmysle Cirkvi), *Das Gebet des Herrn* (Modlitba Pána), *Vom lebendigen Gott* (O živom Bohu), *Vom Leben des Glaubens* (O živote viery) – (toto dielo vyšlo aj v slovenčine u Slovenských jezuitov v Kanade), *Sorgeum den Menschen* (Starosť o človeka), *Teologische Gebete* (Teologické modlitby), *Welt und Person* (Svet a osoba), *Freiheit, Gnade, Schicksal* (Sloboda, milosť, osud), *Vorschule des Betens* (Prípravná škola modlitby) – (vyšla aj v slovenčine s názvom *Úvod do modlitby* v Dobrej knihe, Trnava 1993), *Das Ende der Neuzeit* (Koniec novoveku).

22

²² <https://www.megaknihy.sk/krestanstvo/86140-posledne-veci.html>

23

Guardini v posledných rokoch života trpel ťažkou chorobou, ktorú znášal v mlčanlivosti a v odovzdanosti do Božej vôle. Takto aj vlastným príkladom vydal svedectvo o podmanivej sile kresťanského svetonázoru a Kristovho kríža. Zomrel osemdesiatširočný v Mníchove 2.októbra 1968. Hoci spomedzi nás odišiel, ďalej žije vo svojich dielach, ktoré nestrácajú nič na svojej hodnote ani po jeho smrti.

Bavorská akadémia udeľuje každý rok Cenu Romana Guardiniho osobnostiam, „*ktoré sa zaslúžili o interpretáciu duchovných myšlienkových prúdov a ktoré prispeli k lepšiemu*

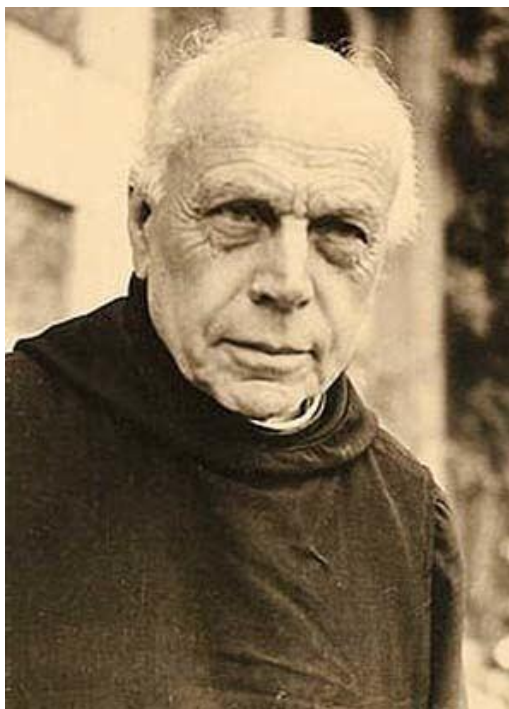
²³ <https://www.megaknihy.sk/krestanstvo/86139-sloboda-a-zodpovednost.html?related=86133>

poznaniu odkazu Romana Guardiniho a tým aj ku kultúrno-náboženskému a filozofickému mysleniu 20. storočia.“²⁴

²⁴ Porov. BRADÁČ, J. *Věda o liturgii*, s. 70 – 72.

Porov. SENČÍK, Š. 1998. *Svedkovia našich čias*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 88 – 100.

P. Lambert Beauduin, OSB (1873 – 1960)

25

Narodil sa v roku 1873 ako syn statkárskej rodiny blízko Lutychu. Z domova dostal vyhranený zmysel pre skutočnosť a podnikateľského ducha. Niektorí z jeho príbuzných vybudovali v Belgicku a na Balkáne významné továrne. Rodina bola cirkevného zmýšľania, ale politicky liberálna.

Cesta, ktorú si zvolil mladý študent teológie, bola neobvyklá. Najskôr to skúšal v jednom kartuziánskom kláštore, ale – ako neskôr povedal – pach syra ho vyhnal späť do sveta. V roku 1898 vstúpil do Spoločenstva svetských kňazov, ktoré malo v duchu sociálneho katolicizmu viesť robotnícke domy a vydávať svedectvo v robotníckom prostredí; encyklika Leva XIII. *Rerum Novarum* z roku 1891 dala tejto činnosti nové podnety. *Aumôniers du travail*, ako sa nazývali títo predchodci robotníckych kňazov, rozhodne nemali

²⁵ [https://www.google.com/search?q=Lambert+Beauduin+\(+1873+%E2%80%93+1960+\),&client=firefox-b-d&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=ZWELTwAPvDLTEM%253A%252CJ-GVI-fi162DjM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kRbRtdVz7g8TVKJgJW0ScLhzmXenw&sa=X&ved=2ahUKEwjVtJSH9OniAhVGxMOBHTL-AXMO9QEwAHoECAAQBA#imgdii=wAuBTsGoh4sGZM:&imgsrc=ishfIUil_pVorM:&vet=1](https://www.google.com/search?q=Lambert+Beauduin+(+1873+%E2%80%93+1960+),&client=firefox-b-d&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=ZWELTwAPvDLTEM%253A%252CJ-GVI-fi162DjM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kRbRtdVz7g8TVKJgJW0ScLhzmXenw&sa=X&ved=2ahUKEwjVtJSH9OniAhVGxMOBHTL-AXMO9QEwAHoECAAQBA#imgdii=wAuBTsGoh4sGZM:&imgsrc=ishfIUil_pVorM:&vet=1)

priateľov iba medzi kňazskými spolubratmi. Keď zomrel sociálne pokrokový biskup Doutreloux z Lutychu, boli jeho paternalisticky zmýšľajúcim nástupcom donútení, aby sa vzdali svojho pôvodného apoštolátu a preorientovali sa na výchovu a vzdelávanie robotníckej mládeže. Biskup považoval výchovu chlapcov z robotníckych rodín za menej pohoršujúcu ako život v robotníckom prostredí. To, čo abbého Beauquina k tomu spoločenstvu tiahlo, teraz zmizlo. Rozlúčil sa s ním a ohliadal sa po inej oblasti pôsobenia.

Svoje nové povolanie našiel v roku 1906 u benediktínov v Mont - César. Toto benediktínske opátstvo náležalo k beuronskej kongregácii. Novicmajster Dom Columba Marmion, írsky statkársky syn, mu živo predstavil Krista ako ideál života mnícha. Nebolo to však znamením nestáleho vrtkavého ducha, že tak náhle odchádza z aktívneho života do ticha kontemplácie? Pre začínajúceho benediktína to bolo viac než len experiment: vedel, že každé prvé kňazské pôsobenie vychádza z hĺbky spojenia s Kristom. A Pavlovo slovo „*Beda mi, keby som nekázal evanjelium!*“ mu ani v mníšskej sutane nedávalo kl'ud. Raz, pri svätej omši, dostáva vnuknutie, ktoré sa stane najväčším objavom jeho monastického života. Poznáva, že pri svätej omši nadobúda tvar kresťanské tajomstvo a sama cirkev. Preto len teológia cirkvi môže pochopiť zmysel svätej omše. Liturgia nie je zbožným cvičením vedľa iných, krásne obrady sú viac než pastva pre oči a gregoriánsky chorál nie je na pošteklenie uší: liturgia je zbožnosť cirkvi. Udrela hodina zrodu liturgického hnutia.

„Farári majú dávať kresťanskému ľudu podiel na pokladoch života farnosti: majú konať veľké týždenné zhromaždenia ľudu okolo oltára plodnými, majú svojich veriacich viesť k úcte hodnoty kostolov, krstiteľníc, obradov a bohoslužieb, majú ich aktívne zapájať do

spoločných spevov a preložených cirkevných hymnov. Potom okúsia farnosti neporovnateľný rozvoj kresťanského života.“²⁶

Mnohí z jeho žiakov si ešte po rokoch spomínajú na hodinu, na ktorej im mladý učiteľ liturgie prednášal svoj objav. Dom Lambert získal mnoho priaznivcov medzi mladšími mníchmi, avšak väčšina bratov sa stavala odmietavo. Obávali sa, že bývalý svetský kňaz chce vyburcovať mníchov z klúdu a kontemplácie. Niektorí namietali, že rozdávanie svätého prijímania pri omši prerušuje bohoslužbu a ruší zbožnosť kňaza i veriacich.

V Mont - César čoskoro prebehli ďalekosiahle zmeny: Dom Lambert podnietil vedecké prehlbovanie liturgických otázok. K pastorálnemu vyhodnoteniu výsledkov založil časopis *Vie liturgique*. Jeho náklad zakrátko dosiahol úžasných 75 tisíc výtlačkov. Aj keď niektorí klérikovia šomrali, že Dom Lambert vytiahol liturgické hnutie ako kúzelník zajaca z klobúka, väčšina svetských spolubratov bola spokojná. Konečne to bol rehoľník, ktorý sa vedel vžiť do situácie svetského kňaza. Nebolo ľahké vyčerpáť početné nápady Dom Lamberta a jeho vytrvalosť. Mal však dobrý talizman, ktorým mohol zaháňať zlých duchov: citát z dekrétu Pia X. z roku 1903, v ktorom pápež žiadal napríklad aktívnu účasť na verejnej modlitbe cirkvi; naň sa Dom Lambert odvolával vždy, keď ho napadli. Pre neho samého bola jeho činnosť zakotvená v celkom inej dimenzii: v úcte k Najsvätejšej Trojici. Zvlášť sa mu zjavilo tajomstvo vteleného a osláveného Krista: s Kristom žiť, zomrieť a vstať z mŕtvych bol pre neho náučný obsah svätej omše. A jeho vlastný život bude predstavovať obraz týchto troch vrcholov Kristovho života.

Keď vypukla prvá svetová vojna, podaril sa liturgickému hnutiu prelom do francúzskeho a flámskeho priestoru. Už poznáme činnosť

²⁶ CONZEMIUS, V. 1997. *Proroci a předchůdci*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1997, s. 121 – 130.

Doma Lamberta v priebehu nemeckej okupácie. Po uzatvorení mieru sa mohol vrátiť do svojho opátstva – tam mu však nebol dopriaty pohodlný odpočinok. Pohrával sa s myšlienkou na nové založenie, lebo pre mnohých spolubratov v kláštore bol vykoreneným človekom, ktorý sa po odysei vojnových rokov nemôže pozbierať. K tomu pristupovali i zásadné problémy. Mal obavy, či povýšené postavenie benediktínskeho opáta v lesku biskupských insígnií a privilégií nepredstavuje vonkajšiu kópiu biskupského úradu. Znamenie vlády totiž vystupovalo do popredia viac než znamenie služby a jemu sa zdalo, že to falšuje pôvodnú ideu duchovného otcovstva opáta v benediktínskej reholi. Domnieval sa, že kvázineomylnosť postavenia opáta môže brániť rastu samostatných osobností. Prejde však ešte päť rokov, než bude môcť uskutočniť svoj plán nového založenia.

Pre nový smer, ktorý chcel realizovať, bolo rozhodujúce stretnutie s arcibiskupom Andrejom Szeptyckým. Tento najvyšší pastier ukrajinských katolíkov a ochranca byzantskoslovanského rituálu mal v úmysle uviesť kláštory svojej diecézy do plodnej výmeny so západným mníštvom. Predovšetkým mal v úmysle vytvoriť z kláštora Uniov centrum duchovného a vedeckého vyžarovania pre ukrajinský priestor: nie preto, aby svoj rituál prispôbil rituálu latinskej cirkvi, ale aby lepšie uchoval jeho jedinečnosť. Postoj latinských centralistov, ktorý východné rituály iba trpeli, prirovnal k postoju belochoch v Amerike, ktorí pre zábavu turistov udržiavajú v rezerváciách pri živote indiánske kmene, ktoré kedysi nemohli byť úplne vyhubené. Pri rozhovoroch so Szeptyckým a zjednotenými spolubratmi a pri návštevách na Ukrajine si Dom Lambert uvedomil, čím sa má nové založenie stať: domom stretnutí západných a východných kresťanov. O niekoľko rokov neskôr bude túto úlohu formulovať klasickým spôsobom: *„Pravá prípravná práca znovuzjednotenia spočíva vo vytvorení duchovnej klímy, v ktorej môže zrieť porozumenie a vzájomné oceňovanie hodnôt. Vo všetkých oblastiach duchovného a náboženského života je potrebné previesť*

prispôsobenie, ktoré odhalí podstatný obsah kresťanstva pod všetkými sociologickými a historickými vrstvami, ktoré ho v priebehu dejín prikryli. Tak môže byť zachovaná jeho pôvodná expanzná sila a príťažlivosť pre iné kultúry, lebo Kristova cirkev nie je ani latinská, ani grécka, ani slovanská, ale katolícka, to je všeobecná. Ide o to podniknúť prácu psychologickéj povahy, odbúrať predsudky medzi Východom a Západom a do našich konfesijných hradov prebúrať vstupy, ktorými by do nich prúdili dôvera a láska. Neskôr, v hodine, o ktorej vie len Prozreteľnosť, až sa bude klásť otázka hierarchickej a viditeľnej jednoty, sa ukáže, že je už z troch štvrtín uskutočnená, a Boh sa o ďalšie postará. Pre katolíkov je cieľom jednota v cirkevnej náuke a hierarchickom poriadku, ako to chce Kristus. Tento cieľ je z ľudského hľadiska zdanlivo nedosiadateľný. Nekonečné pole, rozorvané priepasťami a bažinami, rozrezané storočnými prekážkami, sa rozprestiera pred nami. A tu sme my: musíme odstrániť prekážky, upratať storočnú suť, stavať mosty, zakladať nové spojenia, skrátka stavať k sebe cestu, aby keď príde tá hodina, o ktorej vie len Prozreteľnosť, ľudské prekážky nerušili božské úmysly.“²⁷

Pre vyjasnenie myšlienok a celý ďalší život bol významný pobyt Doma Lamberta v Ríme. Od roku 1921 konal liturgické prednášky v Collegio San Anselmo, rádovej vysokej škole benediktínov. Veľa sa stretával s ruskými emigrantmi, ale i s kňazmi, napr. Giuseppem Roncallim, neskorším pápežom sv. Jánom XXIII., ktorý bol v bližšom styku s východnými cirkvami. Dostal sa tak do víru snáh priblížiť pravoslavstvo k rímskemu katolicizmu, ktoré charakterizovali začiatok pontifikátu Pia XI. Exponentom týchto snáh bol monsignor d'Herbigny, obratný, rétoricky a organizačne nadaný jezuita, ktorý mal dobrodružný plán: podvrátiť Rusko pomocou katolíckych misionárov. Hovorilo sa, že d'Herbigny navrhol pápežovi Piovi XII., ktorý videl ruskú pravoslávnu cirkev odsúdenú k zániku, dohovoriť sa s katolíckmi a ustanoviť v Rusku katolícku cirkev, ktorá by sa tam

²⁷ Tamže.

mohla prefabrikovane importovat'. Bol toho názoru, že sa komunistický režim aj tak dlho neudrží. A odkiaľ vziať misionárov? Pre Rusko by mali dostať zvláštnu úlohu benediktíni. Mladí benediktínski misionári by mali dostať duchovnú prípravu v jednom rímskom kláštore a vedeckú prípravu v Orientálnom ústave.

Dom Lambert prehliadol ekumenický macchiavellizmus d'Herbignyho a predložil ďaleko realistickejší plán. V roku 1923 vypracoval projekt kláštorného spoločenstva, ktoré sa malo celé venovať chápacému prenikaniu do zbožnosti a teológie východnej cirkvi. Jeho program obsahoval tri body:

- a) mnísi majú hlásať Božiu chválu v liturgii východnej cirkvi
- b) štúdiom Otcov a neskoršej teológie získať dôkladné znalosti Východu
- c) predovšetkým prejavovať pohostinnosť.²⁸

²⁸ Porov. *Tamže*.

Snahy o obnovu liturgie *Druhým vatikánským koncilom*

29

Sv. Ján XXIII.

29

https://www.google.com/search?q=druh%C3%BD+vatik%C3%A1nky+koncil,+foto&tbm=isch&tbs=ring:CQ NCD_1RABJMPIjg2ixTUVOXUDHk9yoAFibYePpuiCwOq39zJO7BtNN3LYkbW29wFkinNM3rZWSwZtSg2hUy GEyIblioSCTaLFNRU5dQMEcwSD4FoyggDKhIJeT3KgAWJth4RbsoFLb-MPI0qEgk-m6ILBBzf3BFB_1UNI6ZwMKSoSCclDsG003ctiEUAJX7pC3HAjKhJRTbb3AWSKc0RATer3iXdsSwqEgkzet/L Bm1KBGhZZWVh3AwhioSCTaFTIYTiVuEY_1MivAXeO4L&tbo=u&sa=X&ved=2ahUKEwividmP5uviAhVLAV AKHXa9DsIQ9C96BAGBEBs&biw=820&bih=474&dpr=1.25

Význam konštitúcie „*Sacrosanctum Concilium*“ o posvätnnej liturgii

4. decembra 1963 schválili otcovia *Druhého vatikánskeho koncilu* konštitúciu o liturgii spolu s pápežom sv. Pavlom VI. Ňou sa obnova liturgie stala záležitosťou celej cirkvi, na rozdiel od liturgického hnutia, ktoré bolo viac podnikom jednotlivcov a od liturgických reforiem Pia XII., podniknutých na želanie mnohých biskupov, ale nie v spolupráci s celým episkopátom.

Aký je pomer tejto konštitúcie k obnove liturgie? Ktorým smerom ju vedie a akého druhu je obnova, ktorú zavádza?

Predovšetkým je treba povedať, že konštitúcia nielenže spĺňa všetky požiadavky predchádzajúceho liturgického hnutia, ale v mnohom ich prekračuje. Tak vracia ľudu jeho účasť na liturgii, dáva možnosť jej adaptácie v rôznom etnickom a kultúrnom prostredí, povoľuje koncelebráciu, prijímanie z kalicha a ľudovú reč, dáva široké miesto Písmu v tradičných bohoslužobných formách, zavádza jeho čítanie aj tam, kde sa doteraz nekonalo (sviatosti) a doporučuje nový typ samostatnej bohoslužby slova. Vo vytváraní bohoslužby dopriava určité miesto spontánnosti a kreativity liturga i bohoslužobného zhromaždenia a vytvára predpoklady, aby liturgia nebola uniformná všade a za rôznych okolností. V duchu kolegiality dostáva miestna cirkev a územná autorita viac práv, aby si vytvorila liturgiu podľa vlastných pomerov.

Najväčším kladom konštitúcie je, že odstraňuje dve prekážky, ktoré bránili živému sláveniu liturgie veriacimi: dvojkoľajnosť súkromnej zbožnosti ľudu a liturgických kňazov a úplné sklerikalizovanie liturgie. Nastoľuje pomery v liturgických zhromaždeniach miestnych cirkví aké boli pred 1500 rokmi, pokiaľ sa týka aktivity ľudu, rozdelenie úloh a bohoslužobného jazyka. Pritom

obnova, ktorú konštitúcia oživuje, nie je iba návrat starokresťanskej liturgickej formy, ktorá by dnešnému človeku bola málo prospešná, pretože myslí a cíti inak než kresťan 5. storočia. S väčším alebo menším úspechom sa konštitúcia snaží o návrat k typu starorímskej mestskej liturgie okolo 6. storočia. Že obnovená liturgia (hlavne omšová) nenesie vždy strih starorímskej farskej bohoslužby, prispôbený na mieru dnešnej doby, nie je vinou koncilu, ale leží v povahe veci: keďže liturgia je zjavením putujúcej cirkvi, a tá sa pri ceste storočiami musí stále obnovovať, musí sa obnovovať aj liturgia. Pretože je v konkrétnom prípade ťažké rozhodnúť, čo má ešte zmysel a čo nie, čo odstrániť, čo ponechať, je každá reforma liturgie, i dnešnej, dočasná a podmienená a žiadna definitívna. Avšak duch, ktorý vyžaruje z konštitúcie, je schopný zvládnuť i budúce adaptácie v liturgii, ak nebude ľudskou malichernosťou udusený. To, čo konštitúcia vo svojich princípoch o obnove liturgie vyslovila a aké praktické dôsledky z toho vyvodila, radí je k najdôležitejším dekrétom *Druhého vatikánskeho koncilu* a jej započatá obnova liturgie je najväčšia reforma liturgie, akú kedy vôbec nejaká kresťanská cirkev previedla z vlastnej vôle pri zachovaní podstaty svojej tradície.³⁰

³⁰ Porov. BRADÁČ, J. *Věda o liturgii*, s. 109 – 111.

Teologické zásady konštitúcie o liturgii.

Sedem kapitol konštitúcie s jej 130 článkami neobsahuje len praktické normy pre obsiahlu obnovu liturgie, ale všíma si v prvom rade základy teológie liturgie. Konštitúcia chce priviesť kňaza aj laikov k hlbšiemu poznaniu podstaty a ceny liturgie. Vonkajšie reformy sú nepochybne žiadúce, ale bez obnovy vnútorného zamerania nesľubujú trvalý úspech. Právom stojí v 1.čl. obnova vnútorného života v cirkvi, a to pomocou očistenej a dokonalej liturgie, na prvom mieste medzi cieľmi koncilu a konštitúcie pred prispôbením všetkého meniteľného v cirkvi potrebám dnešnej doby, pred ekumenickým a misijným zreteľom.

V konštitúcii sa uplatňujú štyri zásady teológie liturgie:

1. Liturgia je uskutočnenie kňazského pôsobenia Krista v dvojitém smere: privlastňuje spásu a oslavuje Boha (čl. 7).

Liturgia nie je teda kult na prvom mieste, pretože každej úcte Boha predchádza ponúknutie milosti. Nie je iba kultom, verejnou bohoslužbou cirkvi (čl. 1256), ale i posvätením človeka. Je dialógom medzi Bohom a človekom: Boh zostupuje k človeku svojím slovom a sviatosťami a človek vystupuje k Bohu modlitbou a obetou. Tu je patrný posun akcentov, konštitúcia sa odkláňa od príliš moralistického a juridického chápania liturgie, ako doteraz prevládalo (porov. Zaradenie kultu do morálky ako úkon čnosti nábožnosti, pridruženej spravodlivosti, „*cultus debitus*“).

2. Liturgia je posvätné dianie a činom celej cirkvi (čl. 7, 26).

Ak je liturgia výkonom kňazstva Kristovho, tak je to činnosť vynikajúcim spôsobom posvätná a najúčinnější úkon cirkvi. Na kňazstve Kristovom sú účastní nielen hierarchickí liturgovia, ale i veriaci, ktorí v liturgii svoje obecné kňazstvo uplatňujú vrcholným spôsobom. Liturgické zhromaždenie je kňazské zhromaždenie na čele s nositeľom sviatosťného svätenia, preto

liturgia je spoločným dielom kňaza i ľudu a nemožno ľudu prisudzovať len súkromnú účasť na nej alebo ho z účasti vyradiť.

3. Liturgia sa koná pod vnímateľnými znameniami, ktoré majú byť zo svojej povahy poznateľné, aby vedome, zbožne a činne boli slávené (čl. 7, 11, 21, 33, 59).

Ako vtelením prijala druhá božská osoba ľudskú prirodzenosť a Bohočlovek sa stal „*znamením*“ nadprirodzenej Božej pravdy a života, ktorého zmysly postrehnuteľnými slovami a skutkami učinil ľuďom prijateľnými, tak tá istá viditeľná prirodzenosť Kristova, ktorá bola nástrojom nášho vykúpenia, sa udržuje v cirkvi ďalej pomocou viditeľných a pôsobivých sviatostných znamení, ktorými Kristus pôsobí ďalej spásu a vykonáva nimi svoje kňazské poslanie. Ak je liturgia výkonom Kristovho kňazstva, patria k jej podstate vnímateľné, posvätné znamenania, bez ktorých by sa kňazstvo Kristovo nemohlo uplatniť. Avšak tieto znamenania musia byť chápané nielen ako pôsobivé znamenania (po stáročia zrak teológov bol obrátený len na podstatnú látku a formu sviatostí, na „*opus operatum*“, ostatné znamenania sa považovali za nedôležité „*ceremónie*“), ale i ako znamenania, ktoré chcú byť chápané, aby mohli poučovať a pripravovať prijímateľa sviatostí, hlavne vierou, aby ich prijal s úžitkom. Príliš statický sakramentalizmus potridentskej teológie budil dojem, akoby sviatostné znamenania pôsobili magicky a automaticky a prílišný dôraz na podstatnú formu a látku viedol v praxi k premrštelej výslovnosti podstatnej formy (konsekračné slová, forma krstu), na druhej strane k rýchlemu „*odbaveniu*“ ostatných obradov. Aby liturgické znamenania mohli plniť svoj didaktický účel, je treba z textov a rituálov vylúčiť všetko, čo je nezrozumiteľné dnešnému človeku a upraviť ich tak, aby jasnejšie vyjadrovali, čo naznačujú, aby ich ľud mohol ľahko chápať a naplno, činne a spoločným slávením sa ich účastnil. Duchovní správcovia majú dbať nielen o to, čo je nutné k platnému a dovolenému sláveniu liturgie, ale sú povinní tak

usporiadať liturgickú slávnosť, aby sa na nej ľud mohol účastniť vedome, činne a s úžitkom.

4. Liturgia je prameň a vrchol činnosti cirkvi (čl. 10).

Liturgia je prameň cirkevnej aktivity, pretože nabáda k viere a k pokániu, k zachovaniu prikázaní, k všetkým skutkom lásky a apoštolátu a súčasne dáva schopnosť to konať nadprirodzenou milosťou. Liturgia je vrchol činnosti cirkvi, pretože celý apoštolát ústi do slávenia eucharistie a do Božej chvály.³¹

³¹ Porov. *Tamže*, s. 111 – 113.

**Pokoncilové výnosy o obnove liturgie
vydané bezprostredne po skončení *Druhého vatikánskeho
koncilu.*³²**

33

Sv. Pavol VI., pápež

Po uverejnení konštitúcie „*Sacrosanctum Concilium*“ bolo treba uviesť do života to, čo o obnove liturgie stanovila. Že nepôjde tak rozsiahla obnova previesť naraz, bolo zrejmé. Po skúsenostiach pastorálno - liturgického hnutia sa volila cesta postupného zavádzania reformy, aby bol zaistený plynulý prechod od starej praxe k novej.

³² Porov. *Tamže*, s. 113 – 115.

Porov. POKORNÝ, L. a kol. *Obnovená liturgie*, s. 24 – 26.

³³ <https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/376206-velky-skok-katolickej-cirkvi-do-neznama/>

Schválená konštitúcia musela byť promulgovaná a muselo byť pripravené nové vydanie liturgických kníh, lebo bolo potrebné previesť revíziu, úpravu a prispôsobenie všetkých textov o obradov rímskej liturgie.

Aby táto obrovská úloha bola zvládnutá, bola apoštolským listom z 25.januára 1964 zriadená a 29.februára 1964 obsadená komisia pre prevádzanie konštitúcie o liturgii pod názvom „*Consilium ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia*“. Bola založená zo 42 kardinálov a biskupov na čele s kardinálom Lercarom (Bologna) a sekretárom P. Bugninim a mala cez 200 odborníkov z celého sveta za poradcov. Vydávala časopis *Notitiae*, kde informovala o svojej práci, riešila pochybnosti a uverejňovala dokumenty a štúdie liturgických otázok. Jej úlohou bolo jednak pripraviť všeobecnú obnovu liturgie podľa zásad konštitúcie a previesť ju „*od slova do slova a v duchu koncilu, ktorý ju schválil*“³⁴

Prvú úlohu splnila rada prípravou nových obradov a liturgických kníh (vydala ich postupne kongregácia obradov, neskôr premenená na kongregáciu pre bohoslužbu), druhú vydaním inštrukcií k prevádzaniu konštitúcie, ktorými postupne promulgovala ich najdôležitejšie články.

Už Motu proprio „*Sacram Liturgiam*“ z 25.1.1964 promulgovalo niektoré články konštitúcie (o štúdiu vedy o liturgii na bohosloveckých fakultách a o liturgickej výchove v seminároch, o zriadení diecéznych a národných liturgických komisií, o homílii v nedeľu a zasvätených sviatkoch, o udeľovaní birmovania a manželstva v omši, o vynechaní primy a iné).

Prvú „veľkú reformu“ liturgie previedla inštrukcia „*Inter Oecumenici*“ z 26. septembra 1964.

³⁴ Porov. *Osservatore Romano*, 31.januára 1964.

Pre praktickú reformu je dôležité vymedzenie pojmu a právomoci územnej cirkevnej autority v liturgii (biskupskej konferencie), o liturgických komisiách pri zbore biskupov a o diecéznych (čl. 23 - 31, 44 - 47).

Aby sa aktivita ľudu mohla viac prejavit', činí inštrukcia prvý krok: rozdeľuje úlohy medzi celebranta, lektora, diakona, scholu a ľud. To, čo hovorí alebo spieva nižší služobník, nehovorí celebrant (čl. 32, 33).

Zavádza samostatnú bohoslužbu slova (čl. 37 - 39), ľudový jazyk do čítaní, celého ordinária, propria, aklamácií, príhovorov a modlitby Otčenáš s embolizmom (čl. 57 - 58), obnovuje príhovory na záver bohoslužby slova (čl. 56).

Obrad omše sa upravuje do vydania nového omšového poriadku takto: v stupňových modlitbách sa vynecháva žalm 42, v slávenej omši nedrží subdiakon paténu, sekreta sa hovorí nahlas, doxológia kánonu sa hovorí alebo spieva nahlas, odpadajú pokľaknutia až na jeden a všetky kríže pri nej, Otčenáš a embolizmus sa môže prednášať v ľudovej reči, pri podávaní svätého prijímania sa užíva formula „*Telo Kristovo*“, posledné evanjelium a modlitby, nariadené Levom XII., odpadajú (čl. 48). Vo všetkých nedeľných omšiach a na sviatky je povinná homília, inokedy sa doporučuje (čl. 53).

Národný jazyk môže byť zavedený do obradov, sviatostí a svätení (čl. 61), s výnimkou sviatostnej formy a sviatostných svätení. Potom inštrukcia uvádza niekoľko pokynov pre udeľovanie birmovania v omši a obrad sviatostí pri zaopatrovaní: najprv sviatosť pokánia, generálna absolúcia, pomazanie a sväté prijímanie (čl. 64 - 68). Sviatosť manželstva sa má udeľovať v omši po homílii; ak sa udeľuje mimo omše, potom v bohoslužbe slova, po prečítaní epištoly, evanjelia zo svadobnej omše a homílii (čl. 70 - 74).

Ohľadom liturgického priestoru sa stanoví, aby hlavný oltár bol pri konečnej úprave upravený pre celebranta tvárou k ľudu, zriadené predsednícke sedadlo, ambóna. Svätostánok môže byť umiestnený ako na oltári tak na význačnom mieste, kríž a oltárne sviece môžu stáť vedľa oltára (čl. 90 – 96).

Promulgovaním článkov o hudbe s pastorálnym zameraním sa zaoberá inštrukcia „*Musicam sacram*“ z 5.marca1967. Z metodických dôvodov rozdeľuje účasť na speve v omši na tri stupne (čl. 29), povoľuje, aby časti ordinária alebo propria alebo kňazských spevov sa mohli tiež recitovať (čl. 8, 36), doporučuje zriadenie scholy (čl. 19 – 21), diecéznych hudobných komisií pre podporenie pastorálneho využitia hudby v liturgii (čl. 68) a komisie pri biskupskej konferencii (čl. 69).

Druhá inštrukcia k prevádzaniu konštitúcie o liturgii „*Tres abhine annos*“ vyšla 4.mája1967 a prináša ďalšie úpravy doterajších liturgických kníh a obradov. V omši sa hovorí len jedna modlitba, ak sa nepoužije votívny formulár alebo obradná omša, nariadená modlitba (*imperata*) odpadá (čl. 4 – 6), znižuje sa počet pokľaknutí, pobožkaní oltára a krížov nad obetnými darmi v omši (čl. 7-11), po premenení je kňazovi dovolené nespájať palce s ukazovákmi (čl. 12), obrad prijímania kňaza a veriach je spoločný (čl. 13), pred záverečnou modlitbou sa doporučuje zachovať mlčanie alebo spievať vhodný žalm ako spoločné vd'akovčinenie, na konci omše sa dáva ľudu požehnanie pred prepustením, aby omša bola opäť eucharistickým zhromaždením.

Recitáciu breviára uľahčuje druhá inštrukcia tým, že na sviatky 1. a 2. triedy, ktoré mali matutinum s tromi nokturnami, sa dovoľuje recitovať len jedna nokturna, absolúcie a benedikcie pred lekciami nemusí hovoriť kňaz, ktorý recituje breviár sám. Pri modlitbe chvál a vešpier za účasti ľudu je dovolené namiesto kapitula predniesť

dlhšie čítanie z Písma, pripojiť príhovory a použiť iba tri žalmy z piatich. Pri modlitbe kompletória za účasti ľudu, môžu sa použiť vždy žalmy z nedele (čl. 19 – 22).

O bohoslužobných rúchach stanovuje inštrukcia, že je dovolené ustúpiť od manipulu, koncelebranti si môžu obliecť len albu a štólu, asperges, absolúcia nad rakvou a popolec sa môže udeľovať v ornáte (čl. 25 – 27). Národný jazyk sa môže používať ešte pri udeľovaní sviatostných svätení a pri čítaní v cirkevných hodinkách i v chóre (čl. 28).

Pretože obnovou liturgie bolo potrebné zaujať stanovisko k tradičnej úcte eucharistie ako trvalej sviatosti, vydáva Pavol VI. *Inštrukciu Eucharisticum mysterium* 25.mája1967. Všetky formy úcty eucharistie sú podriadené ústrednému postaveniu eucharistie ako obety, pamiatky a hostiny a pretože prítomnosť Krista vo Sviatosti oltárnej je ovocím konsekrácie (čl. 55), je úcta eucharistie závislá na eucharistii ako obete a hostine. Preto na oltári, kde sa slávi omša, nemá byť podľa možnosti uchovávaná Sviatosť oltárna (čl. 55), je zakázané slúžiť omšu pred vystavenou Sviatosťou oltárnou (čl. 61), pri vystavení Sviatosti oltárnej sa modlitby i usporiadanie pobožnosti majú zameriavať na eucharistické tajomstvo alebo aspoň na Krista (čl. 62), krátke vystavenie, ktoré nemá iný účel ako udeliť po omši slávnostné požehnanie, je zakázané (čl. 66).

Tretia inštrukcia k prevádzaniu konštitúcie *Liturgicae instaurationes* z 5.septembra1970 vyšla už z novo zriadenej kongregácie pre bohoslužbu (Motu proprio „*Sacra Rituum Congregatio*“ 8.mája1969 rozdelil pápež doterajšiu kongregáciu obradov na kongregáciu pre bohoslužbu, ktorá sa má zaoberať výhradne o liturgiu a pobožnosti, a na kongregáciu pre svätorečenie. Tým bola zrušená Rada - Consilium, ktorej členovia čiastočne prešli do novej kongregácie pre bohoslužbu). Inštrukcia neprináša celkom

nič nového vzhľadom na už schválený misál, ale je zameraná, aby pribrzdila „novoty“, ktoré mnohí zaviedli skôr, ako by počkali na konečnú promulgáciu obnovy. Právom inštrukcie hovorí, že sila liturgie nespočíva v stále nových experimentoch a zjednodušovaní, ale v hlbšom preniknutí Božieho slova a sláveného tajomstva (čl. 1). Je treba využiť všetky možnosti, ktoré nový omšový poriadok ponúka na výber, zvlášť pokiaľ sa týka spevu, admonícií celebranta a príhovorov (čl. 3). Eucharistická modlitba má byť prednášaná samotným celebrantom, nie veriacimi (čl. 4). Inštrukcia preberá ustanovenie výnosu o prijímaní pod obojím z 26. júna 1970, kde sa biskupským konferenciám dáva možnosť rozšíriť povolenie kalicha i nad prípadmi, vymenovanými v *Instrumentum generalis*, 242 (čl. 6). V nasledujúcom článku sa povoľuje ženám čítať lekcie mimo evanjelia tiež od ambóny v presbytériu. Dôležitý je čl. 10, kde sa nalieha, aby provizórne úpravy interiérov kostolov boli nahradené definitívnymi esteticky a po stránke liturgických požiadaviek vyhovujúcimi dispozíciami. Experimenty sú i naďalej dovolené, ale len so súhlasom Sv. Stolice. Biskupská konferencia môže povoliť experimenty v rámci daných nových obradov v menších skupinách a nie dlhšie ako na rok, mimo rámec dnešných obradov, len keď k tomu dostane súhlas kongregácie pre bohoslužbu, a to už pre zahájenie experimentu.

Kladom tejto inštrukcie je, brzdí svojvoľnú súkromnú iniciatívu v nových formách, ktoré nemajú potrebnú kvalitu ako teologickú, tak formálnu. Často sú to len módne odrazy tendenčných hesiel, ktoré nemajú opodstatnenie v objektívnej liturgii. Tá je predsa úkonom cirkvi, na ktorú majú veriaci nárok a sú k nej zaviazaní. To neplatí o privátnych bohoslužbách podľa vkusu niektorého liturga.

Chybou tejto inštrukcie je, že nekarhá aspoň v rovnakej miere tiež tých, ktorí obnovu buď ignorujú, alebo ju prevádzajú bez záujmu, bez námahy jej porozumieť a vychovať k nej veriacich.³⁵

³⁵ Porov. BRADÁČ, J. *Věda o liturgii*, s. 182 – 186.

Porov. POKORNÝ, L. a kol. *Obnovená liturgie*, s. 108 – 261.

Porov. ZEMKO, P. 2003. Uskutočňovanie Sacrosanctum concilium a Pražská jar 1968. In: *Liturgia. Časopis pre liturgickú obnovu*, roč. XIII., č. 4/ 2003, s. 382 – 397.

Jasné usmernenia a *Mimoriadne jubileum* - 1966³⁶

Zámerom pápeža sv. Jána XXIII. pri zvolávaní Druhého vatikánskeho koncilu bolo: „*Odovzdať čisté a celistvé učenie, bez oslabenia či skreslenia*“, aby „*toto isté a nemenné učenie, ktoré musí byť verne dodržiavané, bolo skúmané a predkladané takým spôsobom, ktorý zodpovedá požiadavkám našej doby*“. ³⁷

Ohľadom správneho prijatia koncilu, teda učenia Cirkvi predkladaného požiadavkám súčasnej doby, pápeži viackrát zvolali jednak Biskupskú synodu, zriadenú sv. Pavlom VI. v roku 1965.³⁸ Ich závery vždy potom zhrnuli pápeži – sv. Pavol VI., sv. Ján Pavol II., Benedikt XVI. a František prostredníctvom apoštolských posynodálnych exhortácií, čím predložili Cirkvi jasné usmernenia.

Svojím aggiornamentom sa Druhý vatikánsky koncil stal veľkou nádejou pre Cirkev.³⁹ Všetci veriaci si totiž hlbšie uvedomili svoju úlohu v Cirkvi. Pretože Cirkev je povinná hlásať Božie slovo tak, aby si každý zachoval vieru a bola ju schopnú, zrozumiteľnú, pochopiteľnú a prístupnú odovzdať aj ďalším pokoleniam.⁴⁰ Preto prvým a najhlavnejším cieľom koncilu bola vnútorná obnova Cirkvi.⁴¹

³⁶ ZEMKO, P. *Základná homiletika a homílie na rok A*, s. 61 - 63. Trnava: Ivona Matúšová 2012, s. 216. ISBN 978 - 80 - 89413 - 19 - 5.

Porov. ÁČOVÁ, B. – KLEMENT, M. – ZEMKO, P. 2017. *Otvorme dvere viery*. Trnava: Ivona Matúšová, 2017, 27 s. ISBN 978 - 80 - 89413 - 83 - 6.

³⁷ ZEMKO, P. *Základná homiletika a homílie na rok A*, s. 61 - 63. Trnava: Ivona Matúšová 2012, s. 216. ISBN 978 - 80 - 89413 - 19 - 5.

³⁸ 1. *Zachovanie a posilnenie katolíckej viery, jej integrita, sila, rozvoj, jej súlad s náukou a s dejinami* (1967), 2. *Služobné kňazstvo a spravodlivosť vo svete* (1971), 3. *Evanjelizácia v modernom svete* (1974), 4. *Katechéza v našej dobe* (1977), 5. *Kresťanská rodina* (1980), 6. *Pokánie a zmierenie v poslaní Cirkvi* (1983), 7. *Povolanie a poslanie laikov v Cirkvi a vo svete* (1987), 8. *Formácia kňazov v aktuálnych podmienkach* (1991), 9. *Zasvätený život a jeho poslanie v Cirkvi a vo svete* (1994), 10. *Biskup: služobník evanjelia Ježiša Krista pre nádej sveta* (2001), 11. *Eucharistia: prameň a vrchol života a poslania Cirkvi* (2005), 12. *Božie slovo v živote a v poslaní Cirkvi* (2008), 13. *Nová evanjelizácia pre odovzdávanie kresťanskej viery* (2012).

³⁹ *Obežník č. V. Centrálného mírového výboru katolíckeho duchovenstva ČSSR*, s. 4.

⁴⁰ *Pastiersky list biskupov a ordinárov ČSSR veriacim k uvedeniu jazykového dekrétu z 5. júla 1965*.

⁴¹ *Acta curiae episcopalis Neosoliensis č. 16/ 1965*, s. 2.

Po skončení Druhého vatikánskeho koncilu vyhlásil pápež sv. Pavol VI. apoštolskou konštitúciou *Mirificus eventus* mimoriadne jubileum – *Milostivý rok*, ktorý trval od 1. januára 1966 do Turíc, 29. mája 1966, s cieľom poďakovať sa za prípravu a uskutočnenie Druhého vatikánskeho koncilu.⁴² Zároveň mala Cirkev vyprosovať Božiu pomoc pre získanie bohatých plodov koncilu, že by tak veriaci využili skvelú príležitosť na osvieženie kresťanských čností a obnovili svoj individuálny, rodinný, verejný a sociálny život.⁴³

Prežívanie tohto jubilea, malo podľa želania pápeža vo všetkých prebudiť vrcholnú túžbu po vlastnej obnove, preto sa hlavne v pôstnom období sústredilo na vhodné homílie a kázne. Tieto vychádzali podľa spoločného postupu aj u nás podľa usmernení všetkých biskupov a ordinárov vo vtedajšej Československej socialistickej republike. Homílie a kázne vyšli ako súčasť diecéznych obežníkov a časť z nich vydal i Celoštátny mierový výbor katolíckeho duchovenstva v Prahe 7. marca 1966.⁴⁴

Homílie a kázne *jubilea* boli o jednotlivých dekrétach koncilu prednesené

- na 3. pôstnu nedeľu (konštitúcia o liturgii *Sacrosanctum concilium*)
- na 4. pôstnu nedeľu (konštitúcia o Cirkvi *Lumen gentium*)
- na 5. pôstnu nedeľu (dekrét o laikoch *Apostolicam actuositatem*)
- na veľkonočné triduum 3 kázne na verš z Jn 14, 6: „Ja som pravda,“

⁴² http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_constitutions/documents/hf_p-vi_apc_19651207_mirificus-eventus_it.html

⁴³ Obežník č. V. Centrálného mierového výboru katolíckeho duchovenstva ČSSR, s. 3.

⁴⁴ Tamže, s. 1 – 30.

- na Veľkonočnú nedeľu (z Konštitúcie o Cirkvi v dnešnom svete na myšlienky – Boh je; ľudská duša je nesmrteľná; večný život je taký, aký si ho pripravíme)
- na Bielu nedeľu (tiež z konštitúcie o Cirkvi v dnešnom svete – zvlášť o tom, komu a čo Cirkev hovorí)
- na Svätodušnú nedeľu boli všetci vyzvaní, aby milosť a požehnanie koncilu vedeli oceniť, prežívali ho a dávali jeho ovocie ďalej.⁴⁵

V návrhu na 3. pôstnu nedeľu - o konštitúcii Sacrosanctum concilium - sa v závere píše o slovách Pavla VI., ktorý Druhý vatikánsky koncil prirovnal k prameňu a život po koncile zase prirovnal k rieke vytekajúcej z tohto prameňa. Čím chcel naznačiť, že ukončením koncilu sa obroda Cirkvi nekončí, ale práve naopak – ešte len začína.⁴⁶ Preto ako dosvedčujú podľa tohto modelového typu návrhy na jednotlivé homílie a kázne, že sa podarí táto duchovná obnova za predpokladu, že sa umožní vykročiť aj na nové cesty pokoncilovej liturgie.⁴⁷

Túto nádej mala Cirkev vo svete ako i u nás v komunistickom Československu.⁴⁸ A tak hoci si štátna komunistická moc pozorne sledovala správanie biskupov⁴⁹ po návrate zo zasadnutí na Druhého vatikánskeho koncilu,⁵⁰ predsa len dovolila svojim aktívnym prívržencom, ktorých s biskupmi poslali do Ríma na zasadnutia koncilu, aby si do svojho Obežníka napísali smelé a pritom hlboko

⁴⁵ *Acta curiae episcopalis Neosoliensis III./ 1966.*

⁴⁶ *Tamže.*

⁴⁷ *Tamže.*

List papeže Pavla VI. z 3. 12. 1965 ctihodným bratřím Eduardu Nécseyovi, Ambroži Lazíkovi, Róbertovi Pobožnému a Františku Tomáškovu, v ÚVA Praha.

⁴⁸ *Obežník č. V. Centrálního mírového výboru katolického duchovenstva ČSSR, s. 4.*

⁴⁹ HALKO, J.: *Ave crux. Život a dílo biskupa Ambróza Lazíka*, s. 199 – 253. Trnava: SSV – Vojtech, spol. s r. o. 2006.

⁵⁰ *Informační zpráva o činnosti biskupů po návratu z II. vatikánskeho koncilu. Praha 23. ledna 1964, v ÚVA Praha.*

Obežník č. V. Centrálního mírového výboru katolického duchovenstva ČSSR, s. 30.

teologicky pravdivé slová, že veriaci právom chcú od svojich duchovných pastierov počuť Božie slovo, ktoré ich posilňuje na ceste k večnej spáse, ale ktoré im aj pomáha riešiť otázky pozemského života.⁵¹

Rok viery – 1967

Na 1900. výročie mučeníckej smrti sv. Petra a Pavla vyhlásil 22. februára 1967 Pavol VI. Rok viery od 29. júna 1967 do 30. júna 1968: „Mala to byť slávnostná príležitosť, na to, aby si celá Cirkev hodnoverne a úprimne vyznala tú istú vieru.“⁵² „Pápež si okrem toho želal, aby sa táto viera posilnila – individuálne aj kolektívne, slobodne a vedome, vnútorne aj navonok, pokorne i úprimne. Myslel si, že tak celá Cirkev môže znovu získať pravé poznanie svojej viery, aby ju oživila, očistila, upevnila a vyznávala.“⁵³ Benedikt XVI. v apoštolskom liste motu proprio *Porta fidei* tvrdí, že sv. Pavol VI „tento rok chápal ako dôsledok koncilu a pokoncilovú potrebu.“⁵⁴

⁵¹ *Tamže.*

⁵² BENEDIKT XVI.: *Porta fidei*, 4.

⁵³ *Tamže.*

⁵⁴ *Tamže*, 5.

Záver

Pokoncilová doba, poznamenaná krízou viery a autority, nebola vhodným prostredím na vytvorenie liturgického štýlu života veriacich. To sa zhoršuje ešte tým, že odstredivé snahy považujú práve obnovu liturgie za príčinu týchto kríz. Ultrakonzervatívne skupiny vidia v odstránení tridentského misálu a rituálu útok na jednotu viery a identitu katolíckej cirkvi, ultraprogresívni považujú dnešnú reformu už za prekonanú potrebami dneška a volajú po úplnej voľnosti vo vytváraní liturgických textov a foriem. Dopredu dané formy a texty s ich nadčasovým teologicko-biblickým slovníkom sú podľa nich príčinou, prečo ani obnovená liturgia neoslovuje dnešného človeka a vypudzuje ho z kostola i cirkvi. Ak pripočítame k tomu stále sa zrýchľujúce tempo moderného života a prevažne technické zameranie dnešných ľudí, ktorým tradície a symbolika minulých dôb veľa nehovorí, pochopíme problémy, s ktorými musí obnova zápasiť a ktoré pôsobia tie „detské choroby“ rastu liturgického uvedomenia a realizácie liturgického deja.

Za pozitívne výsledky obnovy, patrné na celom svete, možno uviesť na prvom mieste hlbšie porozumenie liturgickým úkonom, vďaka zjednodušeniu obradov a hlavne zavedeniu ľudového jazyka, ďalej značné prehĺbenie a zintenzívnenie eucharistickej zbožnosti idúcej do širších okruhov veriacich do liturgickej slávnosti.

Okrem toho v krajinách, kde už mala obnova pôdu pripravenú liturgickým hnutím (napr. v Nemecku, Belgicku, Rakúsku, Francúzsku) môžeme pozorovať, že sa miestna cirkev stále viac chápe ako bohoslužobné zhromaždenie. Liturgia sa stala opäť záležitosťou veriacich, liturgickej služby lektora, kantora, scholy sú chápané a vykonávané so samozrejmosťou. Farská liturgia sa utvára za spoluúčasti zainteresovaných skupín veriacich. Vďaka bolo prijaté

hojnejšie užitie Písma pri bohoslužbách a je viac vyhľadávaná samostatná bohoslužba slova než tradičné ľudové pobožnosti.

Negatívne zjavy sprevádzajúce obnovu majú v týchto krajinách povahu „detských chorôb“. Balthasar Fischer⁵⁵ považuje za dve „detské choroby“ v nemecky hovoriacich krajinách odpor k slávnosti v liturgii (preč s kadidlom, s liturgickými rúchami, so spevmi celebranta, všetko nech sa, pokiaľ je to možné, recituje, preč s posledným latinským slovom a s polyfóniou) a „*sermonitis*“, ako hovorí, tj. zneužitie miest, kde celebrant má alebo môže povedať spontánne slovo (napr. úvod do liturgie a kajúceho úkonu, úvody do čítaní, do eucharistickej modlitby, pred prepustením ľudu) k novej kázni. Tak namiesto jednej počujú užasnutí veriaci päť, šesť kázní, ktoré pochopiteľne krúžia v obľúbených myšlienkach celebranta a ubíjajú stereotypom moralizujúceho napomínania. Okrem týchto menej škodlivých zjavov môžeme hocikde pozorovať veci závažnejšie, ako rastúcu nespokojnosť so stanovenými textami a formami, ktoré podľa mienky mnohých nezodpovedajú aktuálnym potrebám ich farností, a preto boli nahradené novými textami (kolekty, eucharistické modlitby) súkromného pôvodu a naplnené obsahom celkom svetským s výkrikmi posledných módnych smerov. Liturgia tu nie je ani tak prejavom vďakyvzdania a sprítomnenia spasiteľského diela Kristovho ako skôr demonštráciou proti spoločenským zlám za zlepšenie dnešného sveta. Ale i forma obnovenej liturgie, ktorá uchováva v podstate prvokresťanské dedičstvo, je chápaná ako neužitočné bremeno, ktoré bráni spontánnemu prejavu liturga, a preto bola hocikde radikálne obmedzená len na jadro, a všetko ostatné bolo ponechané subjektívnej tvorivosti liturga alebo zúčastnených skupín.

Že táto cesta nevedie k plnšiemu sláveniu liturgie všetkými veriacimi, ale k jej skaze, je jasné každému, kto niečo vie

⁵⁵ Porov. *Gottesdienst*, 1973, 23, 178 - 9.

o krátkodobosti módy a neznesiteľnosti subjektívnych nápadov, pokiaľ sa dlhšiu dobu vnucujú väčšine. I keď má liturgia oslovovať dnešného človeka, predsa jej prvým cieľom nie je riešiť aktuálne problémy, ale umožniť človeku stretnutie s Bohom a sprostredkovať mu spásu, v ktorej nájde liek na bolesti dneška. Preto liturgia, ktorá sprostredkuje objektívnu pravdu a milosť, musí byť prevažne objektívna, nadčasová, obecná. Len tak v nej nájde každá ľudská individualita svoje miesto a príležitosť, aby človek prišiel k sebe, a tým sa pripravil, aby Boh prišiel k nemu. Liturgia je predovšetkým *opus Dei*, dielo Božie na človeku. Liturgia s relatívne stálymi formami a textami, ktoré rešpektujú súčasnosť, má väčšiu nádej stať sa úkonom väčšiny veriacej obce než oslnivá, ale krátkodobá kreácia jednotlivca, ktorá snád' dokáže viackrát strhnúť, ale zaujať natrvalo jej nepochybne budú chýbať sily.

Na druhej strane krajiny bez liturgického hnutia alebo len s hnutím málo vyvinutým (k nim patrí aj naša krajina) ukazujú negatívne doprovodné zjavy tým, že obnovu previedli skôr len v zmene rubriek, ale nezachytili jej ducha. Príznačným rysom takej formálnej obnovy je rýchlosť a bezproblematickosť, s akou sa zaviedla. Namiesto toho, aby sa kňazi a veriaci zoznámili s teológiou liturgie, aspoň v rozsahu konštitúcie, a aby sa využila doba, kedy vychádzali dielčie inštrukcie, k plánovitému a stupňovitému zavádzaniu obnovy, vyčkávalo sa, „*až to bude nariadené*“. A keď vyšla posledná úprava a nový misál, dala sa celá dávka obnovennej liturgie podvyživenému a niekde už hladom ohrozenému veriacemu v plnej miere, bez obavy, že táto dávka môže byť pre neho trebárs smrteľná. Výsledky sú podľa toho: liturgia je stále monológom kňaza, navyše znehodnoteným nezrozumiteľným prednesom, nie je prevedené rozdelenie úloh, lektori, kantori, schóly chýbajú, ľud skôr načúva, sem tam recituje príslušný text alebo spieva parafrázovanú ľudovú pieseň, často nezodpovedajúceho obsahu príslušnej časti bohoslužby. Dominujú skladby nerešpektujúce obnovený omšový poriadok,

eucharistické modlitby sa často recitujú potichu, vynímajúc konsekračné slová, spev ordinária ľudom je skôr výnimkou ako pravidlom a predčítanie textov, pretože obnove liturgie nepredchádzala obnova biblická, je považované za bremeno, nie za prameň pravej zbožnosti. Preto v týchto krajinách nemôže zdomácnieť bohoslužba slova ani biblická homília. Keďže v myšliach kňazov prevláda stále juridické chápanie liturgie, je záujem sústredený viac na to, „ako sa to má robiť“, než „aký to má zmysel“, kňaz radšej obráti tvárou k ľudu oltár než seba a veriacich k liturgickej zbožnosti. Preto stále nie je liturgia chápaná ako vrchol činnosti cirkvi a ako prvý pastoračný prostriedok, ale ako prikázaná povinnosť, ktorá sa stáva ťažkou pre samé „novoty“.

Ak sa obrátíme od desaťročných pokusov o obnovu liturgie k jej budúcnosti, tak je dobré si pripomenúť, že liturgické hnutie pokračuje ďalej ⁵⁶ pod vedením územnej cirkevnej autority a že jeho úlohou bude nielen dokončiť rozsah obnovy liturgie, ale hlavne uskutočniť jej ducha.

Zdá sa, že je pred nami nová fáza liturgického hnutia, vyznačujúca sa širokou výchovou činnosťou s využitím všetkých daných možností v obradoch a textoch (spontánnosť a tvorivosť) a usilujúca o živú liturgiu Božieho ľudu, ako už naznačil Romano Guardini v liste J. Wagnerovi 1. 4. 1964: „*Pôjde teraz o to „naučiť sa liturgiu nielen hovoriť, plniť podľa rubrik, ale konať, aby bola tvorcovým dielom“*. Ale nielen to. Článok 40, *Sacrosanctum concilium*, o prispôbení liturgie pomerom miestnej cirkvi nestratí svoju platnosť ani v budúcnosti. ⁵⁷ Lebo liturgia je stále vo vývoji a ani posledná reforma nie je definitívna. Obnovená liturgia dostala teraz svoju podobu v nových liturgických knihách. Tie tvoria „základ pre pevnú, ale živú

⁵⁶ Porov. *Sacrosanctum concilium*, 43 – 46.

⁵⁷ Porov. ÁČOVÁ, B. – KLEMENT, M. – ZEMKO, P. 2017. *Otvorme dvere viery*. Trnava: Ivona Matúšová, 2017, 27 s. ISBN 978 – 80 – 89413 – 83 – 6.

konštrukciu. *Musíme teraz len zabrániť, aby (liturgia) znovu neustrnula*“.⁵⁸ Tu je vlastne vyslovený predpoklad budúceho vývoja liturgie. Predovšetkým bolo treba postaviť nosnú konštrukciu zavedením reformy; to bol a niekde ešte je prvý krok. Potom bude treba novostavbu naplniť životom, aby sa v nej ľudia cítili doma; to je druhý krok, ktorý bude potrebné urobiť v ďalších desaťročiach hľadáním zmyslu a vytváraním liturgického životného štýlu pomocou výchovy, ako sme naznačili v tejto práci, čo je tretí krok, ktorý zachráni liturgiu pred ustrnutím. Spojitosť so životom za čas urobí nutnú obnovu alebo prestavbu postavenej budovy, aby budúce generácie v nej mohli „*stať sa svojou pravdou*“ (Guardini). Tie tri kroky nasledujú za sebou, preto nemožno robiť krok tretí, keď sme neurobili druhý alebo prvý. Na to právom upozorňujú posledné rímske inštrukcie (tzv. „*tretie*“ o eucharistických modlitbách), ktoré nechcú brzdiť vývoj, ale dopriať rodiacemu sa dielu potrebný čas a podmienky k rastu.⁵⁹

⁵⁸ Porov. ARAOZ, T. A. 1972. *Gottesdienst*, 1972, 2, s. 9.

⁵⁹ Porov. BRADÁČ, s. 47, s. 109 - 115; 182 - 186.

Porov. POKORNÝ, L. a kol. 1976. *Obnovená liturgie*. Praha: ČKCH v ÚCN, 1976, s. 16 - 24; 262 - 266

Porov. SENČÍK, Š. 1998. *Svedkovia našich čias*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 88 - 94

Porov. CONZEMIUS, V. 1997. *Proroci a předchůdci*. Praha: ZVON, 1997, s. 122 - 126

60

60

https://www.google.com/search?q=druh%C3%BD+vatik%C3%AInsky+koncil,+foto&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=IicMfVMIYIcBM%253A%252CKalRmCxw5WOwIM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTk0LVv6GO_vqiEvmcGOpmhMm4zKA&sa=X&ved=2ahUKEwiSha7B4uviAhXvy6YKHQVCAIlgO9QEwCHoE_CAYQBg#imgsrc=UTr8UxJvc2rNVM:&vet=1

Literatúra a použité informačné zdroje

AKIMJAK, A.1997. *Vybrané kapitoly z pastorálno – liturgickej teológie*. Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 1997.

ARAOZ, T. A. 1972. *Gottesdienst* 1972, 2.

ÁČOVÁ, B. – KLEMENT, M. – ZEMKO, P. 2017. *Otvorme dvere viery*. Trnava: Ivona Matúšová, 2017, 27 s. Elektronická publikácia. ISBN 978 – 80 – 89413 – 83 – 6.

BRADÁČ, J. 1972. *Věda o liturgii I. – V.* Praha: CMBF pobočka Olomouc, Olomouc 1972.

CONZEMIUS, V. 1997. *Proroci a předchůdci*. Praha: ZVON, 1997.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL.1963. Konštitúcia *Sacrosanctum concilium* o posvätnéj liturgii zo 4. 12. 1963.

FISCHER, B. 1965. Die katholische liturgische bewegung des 20. Jahrhunderts. In: *St. Hedwigsblatt*, roč. XII. (1965), č. 29 - 31.

Gottesdienst 23, 1973.

Jahrbuch für Liturgiewissenschaft - ročenka pre vedu o liturgii od r. 1921

JÁN PAVOL II. *Vigésimus quintus annus*.

KOLBE, F. 1964. *Die liturgische Bewegung (Der Christ in der Welt 9, 4)*. In: *Aschaffenburg*, 1964.

KLEMENT, M. – ZEMKO, P. 2017. *Snahy o obnovu liturgie*. Trnava: Vydavateľstvo Ivona Matúšová, 2017, 47 s. Elektronická publikácia. ISBN 978 – 80 – 89413 – 74 – 4.

Osservatore Romano, 31.1.1964.

PIUS X. 1903. Motu proprio *Tra le Sollecitudini* z 23. 11. 1903.

PIUS XII. 1947. Encyklika *Mediator Dei* z 20. 11. 1947.

POKORNÝ, L. a kol. 1976. *Obnovená liturgie*. Praha: ČKCH v ÚCN, 1976.

RICHTER, K. 1996. *Liturgie a život*. Praha: Vyšehrad, 1996.

ROUSSEAU, O. 1945. *Histoire du mouvement liturgique (Lex orandi)*, Paris, 1945.

SENČÍK, Š. 1998. *Svedkovia našich čias*. Trnava: Dobrá kniha, 1998.

SZENTMÁRTONI, M. 1999. *Úvod do pastorálnej teológie*. Trnava: Dobrá kniha, 1999.

TRAPP, W. 1940. *Vorgeschichte und Ursprung der Liturgischen Bewegung*. Regensburg, 1940.

UČEŇ, A. 1967. Liturgické hnutí. In: *Brno*, 1967 (rkp. dizertačnej práce).

VRAGAŠ, Š. *Romano Guardini. Sto rokov od jeho narodenia*. In: *Svedectvo viery* 3.

WOJTYLA, K. 2003. *Pri základoch obnovy, štúdia o realizácii Druhého vatikánskeho koncilu*, Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, spoločné pracovisko TU a VEDY, vydavateľstva SAV, Bratislava 2003.

Zborník prednášok o Romanovi Guardinim. 1996. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška pre ÚSKI, Bratislava, 1996.

ZEMKO, P. 2003. Uskutočňovanie Sacrosanctum concilium a Pražská jar 1968. In: *Liturgia, časopis pre liturgickú obnovu*, roč. XIII., č. 4/2003.